

ΑΝΩΤΑΤΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΝΕΟΥΣ ΦΟΙΤΗΤΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΤΕΛΕΤΗΝ ΤΗΣ ΧΕΙΡΑΨΙΑΣ

ΕΚΦΩΝΗΘΕΙΣ ΤΗΝ 4^{ΗΝ} ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1968
ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΝ ΤΩ ΧΩΡΩ ΤΗΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ
ΕΚΘΕΣΕΩΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΑΙΘΟΥΣΑΝ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

ΥΠΟ
ΙΩ. Ν. ΞΗΡΟΤΥΡΗ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

1968

Κύριε Γενικέ,
Κύριοι εκπρόσωποι τῶν Πολιτικῶν
καὶ Στρατιωτικῶν Ἀρχῶν,
Κυρίες καὶ Κύριοι,
Ἀγαπητοὶ φοιτηταί,

Εἴθισται νὰ ὀρίζεται ἀπὸ τὰ Πανεπιστήμια καὶ τὶς Ἀνώτατες Σχολές
μιὰ ἡμέρα κατὰ τοὺς πρώτους μῆνες τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ ἔτους ὡς ἡμέρα χει-
ραφίας, ἡμέρα καλωσορίσματος καὶ χαιρετισμοῦ τῶν νεοεισερχομένων στὴν
Ἀκαδημαϊκὴ κοινότητα φοιτητῶν.

Μιὰ ἡμέρα, τῆς ὁποίας τὸ νόημα εἶναι δόσιμο τοῦ λόγου τοῦ νεοεγγραφο-
μένου στὴν Ἀκαδημαϊκὴ φοιτητικὴ κοινωνία μας, ἓνα συμβόλαιο ἀρετῆς, ποῦ
ὑπογράφεται μεταξὺ τῶν νεοχριζομένων Ἀκαδημαϊκῶν πολιτῶν καὶ τῶν Ἀκα-
δημαϊκῶν ἀρχῶν τῆς Σχολῆς ἐνώπιον τῶν ἀρχῶν τῆς πολιτείας καὶ τοῦ κοινοῦ.

Εἶναι παλιό, ἀρχαιοελληνικὸ σύμβολο ἡ χειραφία, δηλαδὴ τὸ πιστὰ λαμ-
βάνειν καὶ πιστὰ δίδειν, σύμβολον πιστῆς τηρήσεως τῶν ὄρκων καὶ τῶν ὑπο-
σχημένων. Ἐνας θεός, καὶ μάλιστα ὁ πατέρας τῶν θεῶν, ὁ Δίας, ὁ ὄρκιος
Ζεὺς, ἐπόπτευε τοῦ κρατήματος τοῦ λόγου.

Εἶναι παλιὰ καὶ ἀποτιμημένη ἀξία τὸ νὰ κρατᾶ κανένας τὸ λόγο του. Ἀπὸ
τὴν Ὀμηρικὴ ἐποχὴ, ὡς σήμερα ἡ ἐξαιρετικὴ αὐτὴ κοινωνικὴ ἀρετὴ ὄχι μόνον
δὲν ἔχασε ἀπὸ τὴ σπουδαιότητά της γιὰ τὴν ἀρμονικὴ συμβιωτικὴ ζωὴ τῶν
ἀνθρώπων, παρὰ στὴν ἐποχὴ μας εἶναι ἀνάγκη νὰ πάρῃ μιὰ ἄκρως ἰδιαίτερη
καὶ ξεχωριστὴ θέση ἀνάμεσα στὶς ἀρετὲς ποῦ πρέπει νὰ διέπουν τὶς ἀνθρώπινες
σχέσεις.

Μ' αὐτὸ τὸ νόημα, κυρίες καὶ κύριοι, χαιρετίζομε τὴ σημερινὴ ἑορτα-
στικὴ συγκέντρωσή μας καὶ εὐχαριστοῦμε θερμότατα τόσο τὸν κ. Γενικό, ὅσο
καὶ τοὺς ἐκπροσώπους τῶν Πολιτικῶν καὶ Στρατιωτικῶν ἀρχῶν καὶ ὅλους
τοὺς ἄλλους ποῦ μᾶς τίμησαν μὲ τὴν παρουσία τους καὶ ποῦ πρὸς τιμὴν σας, ἀγα-
πητοὶ φοιτηταί, παρίστανται.

ΟΙ ΑΝΩΤΑΤΕΣ ΣΧΟΛΕΣ¹

Στή σύντομη όμιλία μου, φίλοι φοιτηταί, θά ήθελα πρώτα πρώτα νά δώσω τό νόημα τών 'Ανωτάτων Σχολών, όπως τό αντίλαμβάνονται σήμερα κυρίως στις βιομηχανικά αναπτυγμένες χώρες. Οί 'Ανώτατες Σχολές επιδίδονται, ανάλογα μέ τή φύση τους, στην επιστημονική έρευνα και στην επιστημονική διδασκαλία, δηλ. στη μόρφωση διά τής επιστήμης, καθώς και στην εκπαίδευση ύποψηφίων γιά όλα τά επαγγέλματα, τά όποια προϋποθέτουν όρισμένες επιστημονικές γνώσεις, όπως επίσης και όρισμένη γνώση επιστημονικών μεθόδων.

* * *

'Η ανάγκη ίδρύσεως και λειτουργίας τών 'Ανωτάτων Σχολών παρουσιάσθηκε κατά τό πρώτο ήμισυ του περασμένου αιώνα, επειδή ή αντικειμενική εξέλιξη τών επιστημών άλλαξε τή σχέση τής επιστημονικής διδασκαλίας και έρευνας. Έτσι οι απαιτήσεις του περιβάλλοντος γιά τις 'Ανώτατες Σχολές αύξήθηκαν, γιατί τό ποσόν τών γνώσεων όλων τών επιστημονικών κλάδων όλο και πολλαπλασιαζόταν και οι μέθοδοι έρευνας έγιναν λεπτότερες, πολυπλοκότερες, ακριβέστερες. 'Η δημιουργική έρευνα άρχισε νά θέτη ύψηλές αξιώσεις στους επιστήμονες, πού, γιά νά ανταποκριθούν σ' αυτές, δέν ήταν πιά δυνατόν τις περισσότερες φορές νά αποφύγουν μιá εύρεια κατανομή τής εργασίας, παρ' όλο πού ύπήρχε και ύπάρχει κίνδυνος νά χαθούν όρισμένες δυνατότητες επιτυχίας στους διαφόρους επιστημονικούς κλάδους, καθώς και ή πνευματική κατάκτηση του θέματος ως συνόλου.

'Η αντικειμενική εξέλιξη τών επιστημών είχε σαν αποτέλεσμα νά γίνη δυσκολώτερη τόσο ή μετάδοση, όσο και ή απόκτηση ικανότητας γιά επιστημονική έρευνα μέ την αύστηρή έννοιά της, τή δημιουργική δηλ. έπεξεργασία νέων γνώσεων...

'Έτσι μέ την πάροδο του χρόνου και την πρόοδο ό δρόμος από την επιστημονική γενική μόρφωση και τή στοιχειώδη κατάρτιση σέ ένα επιστημονικό κλάδο, ως την επιστημονική αυθεντία στον κλάδο αυτόν έγινε μακρύτερος και πολυπλοκώτερος. Σαν απόρροια αυτής τής καταστάσεως προέκυψε ή απαίτηση νά εφαρμόζονται καλύτερα μελετημένες διδακτικές μέθοδοι, νά εκλέγωνται μέ επιμελή περιορισμό τής διδακτέας ύλης παιδαγωγικώς γόνιμα θέματα, δηλ. ανάλογα πρós τις αναπτυσσόμενες ικανότητες τών σπουδαζόντων και τις απαιτήσεις τής εποχής.

Γενικά μπορεί νά πη κανένας, πώς, όσο και προχωρούμε, παρατηρείται μιá όλοένα αύξανόμενη διαφοροποίηση τής πορείας τών σπουδών. 'Επί πλέον

δίνεται μεγάλη προσοχή από μέρος τῶν Σχολῶν στήν ἐκπαίδευση καί στήν προπαίδεια τῆς καθαυτοῦ ἐπιστημονικῆς ἔρευνας, ἐνισχυόμενης σοβαρά στό πεδίο αὐτό ἀπό Ἰδρύματα, Ἰνστιτοῦτα ἐρεῦνης μέ εἰδικούς κανονισμούς ἢ αὐτῆς οἱ ἴδιες οἱ Σχολές δημιουργοῦν μετεκπαιδευτικά τμήματα.

Σάν ἀναγκαῖο ὄρο γιά τήν ὑπερνίκηση τῶν ἐκπαιδευτικῶν καί διδακτικῶν προβλημάτων πού παρουσιάζονται θέτουν μιὰ λογική ἀριθμητική σχέση διδασκάλων καί φοιτητῶν καί μιὰ κατάλληλη διαφοροποίηση τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ. Τò ζωτικό αὐτό θέμα τῆς Ἀνωτάτης παιδείας ἔχει ἀντικρυσθῆ κατὰ τόν πιό καλό τρόπο στήν Ὁξφόρδη, στό Καϊμπριτζ καί σέ ἀρκετά Ἀμερικανικά Πανεπιστήμια. Στίς Ἀγγλοσαξωνικές χώρες οἱ Ἀνώτατες Σχολές ἀποδίδουν μεγαλύτερη βαρύτητα στήν ἀγωγή καί λιγότερη στήν ἐπιστημονική ἔρευνα, τήν ὁποία ὀρθῶς πιστεύουν, ὅτι δέν μποροῦν νά καλλιεργήσουν τόσο, ὅσο τὰ εἰδικά Ἰνστιτοῦτα ἐρεῦνης, ἀπό τὰ ὁποῖα καί ἰδρύνουν ὄλο καί περισσότερα. Μόνο στή Γερμανία δίνουν μεγαλύτερη βαρύτητα στήν ἐπιστημονική ἐργασία καί δραστηριότητα. Ἡ ἐπικράτηση ὅμως αὐτή ἔγινε ἀντικείμενο ἐπικρίσεων τόσο ἀπό ξένους, ὅσο καί ἀπό Γερμανούς καί προβάλλεται ἡ ἀπαίτηση γιά ἓνα ἐμπνευσμένο παιδαγωγικό ὀρθολογισμό, ὁ ὁποῖος θά καθιστᾷ δυνατή μιὰ πιό σκόπιμη καί ἀποτελεσματική καί πιό ὀλοκληρωμένη ἐπαγγελματική ἐκπαίδευση, χωρίς νά παραμερίζεται ἡ ἔρευνα. Ὡστόσο καί στή Γερμανία, κάτω ἀπό τήν ἐπίδραση τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ, ἄρχισαν ἤδη, κατὰ τήν τελευταία δεκαετία, νά στρέφουν τίς ἐπιδιώξεις τῶν Ἀνωτάτων Σχολῶν πρὸς μιὰ πιό σκόπιμη ἐπαγγελματική ἐκπαίδευση, χωρίς βέβαια νά παραβλέπουν καί τήν ἔρευνα, τήν ὁποία ὅμως ἄρχισαν νά καλλιεργοῦν καί νά θεραπεύουν καλύτερα καί περισσότερο τὰ συνεχῶς ἰδρύνόμενα στίς διάφορες πόλεις ἐπιστημονικά Ἰνστιτοῦτα.

Οἱ Ἀνώτατες Σχολές δημιουργήθηκαν κάτω ἀπό τήν πίεση ἐπαγγελματικῶν ἀναγκῶν, τίς ὁποῖες ἐπέβαλαν οἱ ὄλο καί αὐξανόμενες ἀνώτερες ἀξιώσεις τῶν ἐπιστημονικῶν ἐπαγγελμάτων, οἱ αὐξημένες ἀνάγκες τοῦ κράτους καί τῆς κοινωνίας, ἡ ἀλματώδης ἐκβιομηχάνιση καί ἡ ἀπό τόν περασμένο ἀκόμη αἰῶνα πρακτική σημασία, τήν ὁποία ὄλονεν ἀποκτᾷ ἡ Ἐπιστήμη στό πεδίο τῆς τεχνικῆς διδασκαλίας, τῆς κοινωνικῆς τάξεως, τῆς ὀργανώσεως, τῆς διοικήσεως κλπ. Ὅλες αὐτῆς οἱ ἀνάγκες, οἱ ὁποῖες δημιουργήθηκαν καί δημιουργοῦνται μέ τήν ὄλο καί αὐξανόμενη στήν ἐποχή μας οἰκονομικο - τεχνική ἀνάπτυξη μαρτυροῦν τήν ἀξία τῶν Ἀνωτάτων Σχολῶν, οἱ ὁποῖες τροφοδοτοῦν ὄχι μόνο μέ ἐκλεκτές ἐπιστημονικές δυνάμεις τίς ἀνάγκες τῆς κοινωνίας, καί κυρίως τίς ἀνάγκες πού παρουσιάζονται στό πεδία τὰ ὁποῖα ἀνέφερα, ἀλλά καί ἐπιστημονικά δοκιμασμένους πρακτικούς. Γι' αὐτό ὄλο καί προσπαθοῦν νά βροῦν ὅσο τὸ δυνατόν πιό τελεσφόρο σχέση μεταξύ ἐπιστημονικῆς διδασκαλίας καί πρακτικῆς ἐπαγγελματικῆς προπαίδειας.

Η ΣΧΟΛΗ ΜΑΣ *

Αυτά ὄσον ἀφορᾶ γενικότερα στὴν ἔννοια καὶ στὴν οὐσία τῶν Ἀνωτάτων Σχολῶν. Εἰδικότερα ὅμως θὰ ἤθελα νὰ σᾶς γνωρίσω μὲ τὴ Σχολή μας, τὴν ὁποία καὶ προτιμήσατε στὶς σπουδές σας καὶ τῆς ὁποίας ἤδη εἴστε «ἐγγεγραμμένοι» φοιτηταί.

Ἡ Σχολή μας εἶναι, ὅπως καὶ ὅλες οἱ ἄλλες οἱ ἐκτὸς τῶν Πανεπιστημίων Ἀνώτατες Σχολές, Ἴδρυμα Ἀνωτάτης Παιδείας καὶ Νομικὸ Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου, αὐτοδιοικούμενο, σύμφωνα μὲ τὴν παράγραφο 4 τοῦ ἀρθροῦ 16 τοῦ Συντάγματος. Διοικεῖται γιὰ τὴν ὥρα, ὥσπου νὰ ἐκδοθῇ τὸ σχετικὸ Β.Δ. ἀπὸ προσωρινὴ Σύγκλητο, καθὼς καὶ ἀπὸ τὴ συνέλευση τῶν καθηγητῶν μὲ πρόεδρο τὸν κοσμητόρα τῆς Σχολῆς³. Ἀποσκοπεῖ στὴν οἰκονομικοδιοικητικὴ, θεωρητικὴ καὶ πρακτικὴ μόρφωση τῶν φοιτητῶν της, δηλ. ἐτοιμάζει στελέχη ἐπιστημονικῶν ἐπαγγελματῶν στὸ πεδίο τῆς ἐκβιομηχανίσεως τῆς χώρας μας, τῆς ἐν γένει οἰκονομίας μας, τῶν κρατικῶν ὑπηρεσιῶν, τῶν κοινωφελῶν ὀργανισμῶν κ.λ.π.⁴

Ἡ Σχολή μας λειτουργεῖ ὡς Ἀνώτατο Ἴδρυμα ἐπὶ μιᾷ ἤδη δεκαετία. Στὶς προσπάθειές της τόσο γιὰ τὴν κατάρτιση τῶν φοιτητῶν της, ὅσο καὶ γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνά της συνδυάζει κατὰ ἐπιτυχῆ τρόπο τὴ θεωρία καὶ τὴν πράξη, γιὰ τὴς εἶναι συνειδητό, πὼς θεωρία καὶ πράξη εἶναι στενὰ διαπλεγμένες. Θεωρία καὶ πράξη δὲν εἶναι δυὸ ἔννοιες ἀντίθετες, παρὰ δυὸ κόσμοι, ποῦ ὁ ἓνας στηρίζεται στὸν ἄλλον, ποῦ προσδιορίζονται κατὰ ἀμοιβαῖο τρόπο καὶ καρποφοροῦν, ὅταν ἡ θεωρία δίνῃ μορφή στὰ προβλήματα τῆς, ἐκτιμώντας τοὺς ὁρους καὶ τοὺς παράγοντες τῆς πράξεως. Κι ὅταν ἡ πράξη ἐκτελεθῆται σύμφωνα μὲ τοὺς κανόνες τῆς θεωρίας, ἡ θεωρητικὴ ἀλήθεια συμπίπτει μὲ τὴν πρακτικὴ ἀλήθεια· μὲ ἄλλα λόγια μέσα στὴ σύνθεση θεωρίας καὶ πράξεως βρίσκειται ἡ βαθύτερη ἀλήθεια⁵.

Ἡ ἀντίληψή της αὐτῆ, σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ στὴ θεωρία καὶ στὴν πράξη, ἀνταποκρίνεται πρὸς τοὺς σκοποὺς καὶ τὶς ἐπιδιώξεις της. Γι' αὐτὸ ἡ Σχολή μας καὶ κατατείνει μὲ τὴ διδασκαλία τῶν διαφόρων μαθημάτων, μὲ τὶς φροντιστηριακὰς ἀσκήσεις, μὲ τὴ μέθοδο τῆς ἐπιτοπίου ἐξετάσεως τῶν θεμάτων οἰκονομικοβιομηχανικῆς ὑφῆς, κοινωνικοῦ καὶ ἀνθρώπινου παράγοντος, μὲ τὶς ἐκπαιδευτικὰς ἐκδρομὰς τόσο στὸ ἐσωτερικὸ, ὅσο καὶ στὸ ἐξωτερικὸ, μὲ τὶς διαφωτιστικὰς πρὸς τὸ κοινὸ τῶν Βορείων ἐπαρχιῶν διαλέξεις τῶν καθηγητῶν της στὸ νὰ καταρτίσῃ, ὅσο μπορεῖ περισσότερο, θεωρητικὰ καὶ πρακτικὰ τοὺς φοιτητὰς της καὶ πέρα ἀπ' ὅλα αὐτὰ, προσπαθεῖ κατὰ ἑμμεσο τρόπο νὰ ἐμφυσήσῃ στὸ κοινὸ τὴν ἰδέα τῆς ἐκβιομηχανίσεως τῆς χώρας καὶ τῆς περιφερειακῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως, ἡ ὁποία χωρὶς τὴν ἐνσυνείδητη βοήθεια τοῦ κοινοῦ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ πραγματοποιηθῇ⁶.

Ἡ ἵδρυση τῆς Σχολῆς μας στὴν πρωτεύουσα τῆς Βορείου Ἑλλάδος ἤρθε

νά πληρώση σοβαρό ὄντως κενό. Ἡ κατὰ τὰ ἑννέα πρῶτα ἔτη ἀπρόσκοπτος λειτουργία της καὶ τὰ ἀποτελέσματά της δικαίωσαν τὶς ἐλπίδες ἐκείνων, οἱ ὅποιοι εἶχαν τὴν πρωτοβουλία τῆς ἰδρύσεώς της. Ἡ ἴδρυση τῆς Σχολῆς ἦρθε σὲ κατάλληλη ὥρα, γιατί προβάλλουν πολλὰ προβλήματα, τὰ ὅποια ἀνακύπτουν κάθε ἡμέρα ἀπὸ τὴν ὄλο καὶ ἐπεκτεινόμενη ἐκβιομηχάνιση τῆς χώρας, προβλήματα, τὰ ὅποια ἔχουν ἀνάγκη μελέτης καὶ ἐπιστημονικῆς ἔρευνας. Ἡδὴ ἡ Θεσσαλονίκη ἀναπτύσσεται βιομηχανικὰ κατὰ ἱκανοποιητικὸ τρόπο καὶ ἐξελίσσεται σιγὰ σιγὰ σὲ μεγάλη βιομηχανικὴ πόλη.

Τὰ προβλήματα, πού παρουσιάζονται σήμερα στὸ οἰκονομικόν, βιομηχανικόν, κοινωνικόν, διοικητικόν, ὀργανωτικόν καὶ τοῦ ἀνθρώπινου παράγοντος πεδίου, εἶναι πολλὰ καὶ ποικίλα. Γιὰ τὴ μελέτη, τὴν ἔρευνα καὶ τὴ λύση αὐτῶν τῶν προβλημάτων ἐτοιμάζει ἡ Ἀνωτάτη Βιομηχανικὴ Σχολὴ Θεσσαλονίκης τοὺς φοιτητάς, τοὺς εἰδικούς ἐπιστήμονες τοῦ βιομηχανικοῦ οἰκονομικοῦ κλάδου καὶ τῶν δημοσίων καὶ ἰδιωτικῶν ὑπηρεσιῶν, μὲ ὅλα τὰ μέσα, τὰ ὅποια αὐτὴ διαθέτει.

Ἡ Ἀνωτάτη Βιομηχανικὴ Σχολὴ Θεσσαλονίκης πληροῖ στὴ Βόρειο Ἑλλάδα τὸ κενὸ ἐκεῖνο, τὸ ὅποιο ὑπῆρχε στὴ διάρθρωση τῶν Σχολῶν τῆς Ἀνωτάτης Ἐκπαιδεύσεως Θεσσαλονίκης. Ἡ ἀποστολὴ της εἶναι ὄντως μεγάλη. Ὁ λαὸς τῆς Βορείου Ἑλλάδος περιβάλλει τὴ Σχολὴ μας μὲ τὴ συμπάθειά του, τὴν ἐκτίμησίν του καὶ τὴν ἀγάπην του. Ἀποβλέπει δὲ σ' αὐτὴν σὰ σὲ πυρῆνα ἑνὸς μελλοντικοῦ οἰκονομικοῦ Πανεπιστημίου, μὲ παραρτήματα περιφερειακῆς οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀναπτύξεως στὶς σπουδαιότερες πόλεις τῆς Βορείου πατρίδας μας, ἡ ὁποία ἔχει μεγάλη ἀνάγκη τῶν φροντίδων μας, τῆς ἐργασίας μας καὶ τῆς προσοχῆς ὄλων μας, γιατί οἱ Βόρειοι ἐπαρχίαι τῆς πατρίδας μας εἶναι δυνάμει ἐξαιρετικὰ καὶ πολλαπλὰ ἀναπτύξιμες, μὲ εὐνοϊκότερες ἐπιπτώσεις γιὰ τὴν οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ εὐημερία καὶ πρόοδο ὅλης τῆς χώρας μας.

Ἡ Ἀνωτάτη Βιομηχανικὴ Σχολὴ μας ἔχει βαθύτατη συνείδηση τῆς ἀποστολῆς της στὴ Βόρειο Ἑλλάδα. Προσπαθεῖ καὶ θὰ προσπαθῆσῃ ἀκόμη πῶς πολὺ νὰ ἀνταποκριθῆ στὸν ὑψηλὸ σκοπὸ τῆς ἀποστολῆς της καὶ κυρίως στὶς πολλαπλὰς ἀνάγκες τῆς Βορείου Ἑλλάδος, τὴν ὁποία ἀποσκοπεῖ νὰ ὑπηρετήσῃ καὶ νὰ βοηθήσῃ μὲ ὅλες τὶς δυνάμεις πού διαθέτει. Ἡ διακονία τῶν ἀναγκῶν τοῦ ἐκλεκτοῦ βορείου τμήματος τῆς πατρίδας μας πέφτει στοὺς ὤμους τοὺς δικούς σας, ἀγαπητοί μου φοιτηταί. Σὲ σὰς στηρίζομε τὶς ἐλπίδες μας.

ΠΑΡΑΙΝΗΣΕΙΣ

1. Γι' αὐτὸ ἐκεῖνο πού ἤθελα πρῶτα πρῶτα νὰ γνωρίζετε, κυρίως ἐσεῖς οἱ νέοι, οἱ ὅποιοι εἴστε κατὰ φυσικὸ λόγον τὸ μέλλον αὐτῆς τῆς χώρας, εἶναι, πῶς τίποτε δὲ γίνεται ἀπλῶς μὲ λόγια, παρὰ μὲ τὴν ἐργασίαν. Ἡ ἐργασία ἔχει τὴ ρίζαν της στὴν ἀνάγκη τῆς ζωῆς. Μὲ τὴν πρόοδο τοῦ πολιτισμοῦ ὁ ὀρίζοντας

τῆς ἐργασίας πῆρε ἀνώτερη ἀνάπτυξη καὶ ξεπέρασαν οἱ σκοποὶ τῆς τῆς στοιχειώδεις ἀνάγκης. Ἐφτάσαν στὸ σημεῖο νὰ προκαλοῦν χαρὰ, ἐφ' ὅσον βέβαια ἡ ἐργασία δὲ διαβαίνει ὀρισμένα ὄρια. Δὲν πρέπει ὁμως νὰ λησμονοῦμε ποτέ, πῶς κάθε ἐργασία ἀπαιτεῖ ὑπομονή, ἐπιμονή καὶ δυνατὴ βούληση. Ἡ πείρα ἀποδείχνει, πῶς οἱ περισσότερες ἀποτυχίες μας σὲ κάθε ἐπιχείρηση ὀφείλονται στὸ ὅτι δὲν εἴμαστε δυνατοὶ νὰ φτάσουμε στὸ τέλος.

Κι ἀκόμη πρέπει νὰ γνωρίζουμε, πῶς κάθε ἐργασία πρέπει ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή νὰ τὴν ἐκτελοῦμε τέλεια. Ὁ μεγαλύτερος ἐχθρὸς κάθε σωστῆς ἐργασίας εἶναι ἡ ἀπροσεξία, ἡ ἐπιπολαιότητα, ἡ ἀνυπομονησία, ἡ ἀμέλεια, ἡ ἔλλειψη φροντίδας. Γι' αὐτὸ, ὅταν ἀποτύχουμε σὲ μία ἐργασία, ἄς μὴν ἀποθαρρυνόμαστε, παρὰ ἄς ἀναζητήσουμε ἐπίμονα νὰ βροῦμε τὴν αἰτία τῆς ἀποτυχίας μας, χωρὶς νὰ ἀκολουθοῦμε τὸ συνηθισμένο, ἀλλὰ ἐξαιρετικὰ ἐπιβλαβὴ καὶ ἀνέντιμο δρόμο, νὰ ρίχνουμε τὴν εὐθύνη τῆς ἀποτυχίας μας στοὺς ὄμους τῶν ἄλλων. Ἄς σταθοῦμε μὲ εἰλικρίνεια ἀπέναντι τοῦ ἑαυτοῦ μας κι ἄς κάνουμε τὴν αὐτοκριτική μας μὲ περίσκεψη, ὑπομονή καὶ προπαντὸς μὲ εἰλικρίνεια. Ἄς ἔχουμε τὸ θάρρος νὰ λογοδοτήσουμε στὸν ἑαυτό μας γιὰ ὅτι ἔχομε κάνει λάθος, γιὰτὶ ἡ αὐτοεπίγνωση ἐμποδίζει τὴν ἀποτυχία μας.

Ἡ αὐτογνωσία καὶ ἡ αὐτοκριτική δὲν εἶναι τόσο εὐκόλη, ὅσο καμιά φορὰ τόσο ἀβασάνιστα νομίζουμε. Εἶναι κάτι τὸ δύσκολο, γι' αὐτὸ καὶ πολλοὶ ἄνθρωποι δὲ φτάνουν ποτέ σ' αὐτήν. Εἶναι δύσκολο νὰ θέλῃ κανένας νὰ ἀνακαλύπτῃ τῆς κακῆς πλευρῆς του, τῆς ἀδυναμίας του, νὰ τῆς κρῖνῃ καὶ νὰ τῆς καταδικάζῃ. Κάνομε τὸ λάθος νὰ νομίζουμε γιὰ αὐτοκριτικὴ καὶ αὐτογνωσία τὴν αὐτοκολακεία μας, τὴν ὠραιοποίηση τοῦ ἑαυτοῦ μας. Μόνο ὅποιος ἔχει τὴ δύναμη νὰ παρακολουθῇ, σὰν ἐπίμονος καὶ αὐστηρὸς κριτῆς τοῦ ἑαυτοῦ του, τὴ συμπεριφορά του ἀπέναντι τῶν ἄλλων, τὴν ἐν γένει στάση καὶ προσπάθειά του ἀπέναντι τῆς ἐργασίας του, θὰ διαπιστώσῃ μὲ χαρὰ τὴν ἀπὸ κάθε ἄποψη ἐξαιρετικὴ πρόοδο τοῦ ἑαυτοῦ του.

Ἡ ἐργασία δὲν πρέπει νὰ ἀντικρύζεται ποτέ ὡς σκότωμα χρόνου ἢ ὡς κάλυψή του, παρὰ σὰν προσπάθεια, γιὰ νὰ ἔχουμε κάποιο ἀποτέλεσμα, γιὰ νὰ τελειώσουμε κάτι. Γι' αὐτὸ, ἀγαπητοί μου φοιτηταί, δὲν πρέπει νὰ ρωτοῦμε ποτέ πόση ὥρα ἐργάστηκα, ἀλλὰ τί ἔκανα, τί ἔφερα εἰς πέρας ἀπὸ τὴν ἐργασία μου. Δὲν εἶναι καθόλου ντροπὴ νὰ ὁμολογήσουμε, ὅταν κάτι δὲν τὸ ξέρομε. Εἶναι ὁμως ἀμάρτημα ἐναντίον τοῦ ἴδιου τοῦ ἑαυτοῦ μας νὰ μὴν παραδεχόμαστε τὴν ἀγνοία μας. Τότε ὁ δρόμος πρὸς τὴν τελειοποίηση, πρὸς τὸ καλύτερο, μένει κλειστός. Μόνο μὲ τὸ νὰ ρωτοῦμε καὶ νὰ μαθαίνουμε προχωροῦμε πάντα πρὸς τὰ ἐμπρός. Ἀλλιῶς μένομε πάντα πίσω. Τὸ νὰ δεχόμαστε ἢ νὰ ζητοῦμε τῆς συμβουλῆς ἐκείνων ποὺ ξέρουν καλύτερα κάτι, σημαίνει, πῶς μποροῦμε νὰ κάνουμε προόδους. Ἀνθρωποὶ μὲ ἀναπτυγμένο τὸ αἶσθημα τῆς εὐθύνης εὐκολὰ δέχονται συμβουλές.

Κι ἀκόμη θὰ πρέπη νὰ ξέρετε, πῶς γιὰ κάθε ἐργασία μας πρέπει νὰ φέρουμε

την εϋθύνη της, δηλ. νά ἀναλαμβάνουμε ἐκούσια τὶς συνέπειες τυχόν ἀποτυχίας μας. Ἡ συναίσθηση, πὼς εἴμαστε ὑπεύθυνοι γιὰ μιὰ ἐργασία, ἀνυψώνει τὸ αὐτοσυναίσθημά μας καὶ δίνει σὲ κάθε ἐργασία ἀξιοπρέπεια.

Ἐπίσης θὰ πρέπει νά ξέρετε, πὼς δὲν ὑπάρχει καμιὰ διάκριση σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ στὴν ἀξιολόγηση τῆς ἐργασίας, δηλ. ὅτι δὲν ὑπάρχει ἀξιοπρέπεια ἢ ταπεινὴ ἐργασία· ὑπάρχει μόνον καλὴ καὶ κακὴ ἐκτέλεση τῆς ἐργασίας, εὐσυνείδητη καὶ ἀσυνείδητη ἐκτέλεση. Ἡ ἐργασία, αὐτὴ καθαρὴ, δὲν εἶναι οὔτε πρόστυχη οὔτε ἀναξιοπρεπής. Οἱ ἐννοίες αὐτὲς γιὰ κάθε λογικὸ ἄνθρωπο δὲν ἔχουν σχέση μετὰ τὴν ἐργασία. Δὲν πρέπει νά δίνουμε σημασία στὴν ἐξωτερικὴ μορφή τῆς ἐργασίας, παρὰ στὴν ἐσωτερικὴ, στὸ περιεχόμενο καὶ στὸ βαθύτερο νόημα τῆς, στὸ πνεῦμα, μετὰ τὸ ὁποῖο αὐτὴ ἐκτελεῖται ἢ στὸ πνεῦμα ἀπὸ τὸ ὁποῖο αὐτὴ ἐμφορεῖται, γιὰ τὸ πνεῦμα ἐξευγενίζει τὴν ἐργασία. Γι' αὐτὸ θὰ πρέπει νά γνωρίζουμε σὲ ὅλη τὴ σταδιοδρομία καὶ τὴ ζωὴ μας, πὼς ἡ ποιότητα τῆς ἐργασίας μας δείχνει καὶ τὴν ποιότητα τῆς ἀνθρωπιᾶς μας, τῆς προσωπικότητάς μας. Ἔτσι, ὅπως εἴμαστε ἐμεῖς οἱ ἴδιοι, ἐκτελοῦμε καὶ τὴν ἐργασία μας. Ἐπομένως μετὰ τὸν τρόπο τῆς ἐργασίας μας δίνουμε ἀπόδειξη τοῦ ἑαυτοῦ μας. Γι' αὐτὸ καὶ εἶναι σωστὸ ἐκεῖνο ποῦ εἶπαν: *δείξε μου, πὼς ἐργάζεσαι, γιὰ νά σοῦ πῶ ποιᾶς ποιότητος ἄνθρωπος εἶσαι.* Ἀλλὰ καὶ πῶς πέρα ἀκόμη, ποιᾶς ποιότητος λαὸς εἶσαι, γιὰ τὸ μέτρο τῆς ἀξίας, μετὰ τὸ ὁποῖο ἕνας λαὸς κρίνει τὴν ἐργασία, εἶναι τὸ μέτρο τῆς ἀξίας τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς προόδου τοῦ λαοῦ αὐτοῦ.

Ἡ ἐργασία δὲν εἶναι, ἀγαπητοὶ μου φίλοι, οὔτε τιμωρία οὔτε κατάρρα, παρὰ εἶναι τὸ σπουδαιότερο στοιχεῖο τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἐπίσης καὶ τὸ καθῆκον τῆς ἐργασίας καὶ τῆς ἐπιμέλειας δὲν εἶναι καθῆκον τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης κοινωνικῆς τάξεως, παρὰ καθῆκον τόσο τοῦ φτωχοῦ, ὅσο καὶ τοῦ πλουσίου. Γιὰ τὸ νά εἶναι κανένας τεμπέλης καὶ ἀκαμάτης δὲν περιποιεῖ οὔτε τιμὴ οὔτε ἀξία. Ἀλλωστε, χωρὶς τὴν ἐργασία ὁ ἄνθρωπος εἶναι δυστυχῆς καὶ τὸ πῶς ὁμορφο δῶρο θὰ τὸν ἀηδιάζει, εἶπε ἕνας σοφὸς τῆς ζωῆς⁸.

Δὲν πρέπει ποτὲ νά λησμονοῦμε, πὼς ἐργασία δὲ σημαίνει πόθους μονάχα, δηλ. *π α χ ι ἄ λ ὀ γ ι α*, παρὰ ἐνέργεια καὶ πράξη. Καὶ δὲ φτάνει μόνον αὐτό, παρὰ χρειάζεται καὶ σύστημα, συνέπεια, συνέχεια, ἀντοχὴ καὶ εὐσυνειδησία. Μὲ εὐσεβεῖς μόνον πόθους δὲ φτάνομε στὸ σκοπὸ. Γιὰ νά φτάση κανένας, φίλοι μου, στὸ καλὸ, στὸ ὑψηλὸ καὶ στὸ ὁμορφο χρειάζεται νά ἰδρῶση, ὅπως πετυχημένα τὸ λέει ὁ λαὸς μας, ποῦ ξέρει καλὰ τί θὰ πῆ ἐργασία, κόπος καὶ πόνος. Οἱ ἀρχαῖοι μας μετὰ τὴ λέξη πόνος δήλωναν τὴν ἐργασία, τὸν κόπο. Ἀντὶ πολλῶν πόνων, ἔλεγαν, *πωλοῦσιν ἡμῖν τὰ ἀγαθὰ οἱ θεοί.* Κι ἐννοοῦσαν βέβαια τὸν κόπο, τὴν ἐργασία.

Ἐπειτα θὰ πρέπει νά σᾶς γίνῃ συνειδητό, πὼς δὲν ἐργαζόμαστε μόνον γιὰ τὸν ἑαυτὸ μας, παρὰ καὶ γιὰ τοὺς ἄλλους, γιὰ τὸ σύνολο. Τὸ νά ἐργαζόμαστε

είναι ένα αυτονόητο καθήκον απέναντι του έαυτού μας και των άλλων ανθρώπων, απέναντι του λαού μας και πέρα απ' αυτό, απέναντι της ανθρωπότητας⁹.

* * *

2. Μέσα στην έργασία βρίσκεται και η *άμιλλα*. Στη σωστή σημασία της η *άμιλλα* είναι ένας αγώνας μέσα σε μια κοινότητα, με όμοιες προσπάθειες — όπως είναι π.χ. και η κοινότητα της Σχολής μας — που αναζωπυρώνει και παρορμά όλες τις δυνάμεις του ανθρώπου, για να φτάσει σε ύψηλά αγαθά. Ός άμιλλώμενοι στο πεδίο των σπουδών σας, αλλά και της όλης ζωής σας, θα πρέπει να γνωρίζετε, πώς δέν είστε ποτέ αντίπαλοι κι αντίμαχοι, παρά κατά βάθος είστε συνεργαζόμενοι¹⁰. Η *άμιλλα* μπορεί να δέση τους άμιλλώμενους με στενή φιλία. Όστόσο στην πράξη συνήθως, αγαπητοί φοιτηταί, βλέπομε κάτι τó τέλεια αντίθετο, τή γέννηση του μίσους και της χαιρεκακίας και τήν αποξένωση της *άμιλλας* από κάθε ήθικη ενέργεια, γιατί η παραβολή και η σύγκριση με τους άλλους υποκειμενοποιεί τις αξίες και λησμονιέται τó γενικό κύρος της.

Η *άμιλλα* σαν άρετή και σαν αξία πήρε τήν πιό ολοκληρωμένη μορφή της στους άρχαίους προγόνους μας, κυρίως στην έποχή των έβδομήντα πέντε χρόνων της μεγάλης άκμής του άρχαίου έλληνικού πολιτισμού μας. Όλα αúτē τήν έποχή κυριαρχούσαν από τήν *άμιλλα*. Η ολοκληρωμένη ανάπτυξη του πολίτη ήταν έξαρτημένη από τήν *άμιλλα*, από τή διαρκή αναμέτρηση¹¹.

Ό μεγάλος κίνδυνος, που κλείνει η *άμιλλα* μέσα της, είναι που μπορεί να εξαπολύσει τόν έγωισμό και τή ματαιοδοξία, τó φθόνο και τó μίσος. Οι άρχαίοι τó είχαν αντίληψη, γι' αúτó και ξεχώριζαν τήν κακήν από τήν αγαθήν *έριδα*, που σπρώχνει όλες τις δυνάμεις του ανθρώπου για έργασία και δράση και παράλληλα πρós τήν έργασία των άλλων ανθρώπων. Της ευκλείας ó έρωσ ήταν βέβαια η αίτία, που κινούσε τόν αγωνιστή *άμιλλώμενο* πρós τά ύψηλά και ώραία, μια εύγενική επιθυμία έσωτερικά καλλιεργημένου ανθρώπου, δεμένη με δύναμη και ενέργεια βουλήσεως, που δέν υποχωρούσε μπροστά σε καμιά δυσκολία.

* * *

3. Η έργασία και η *άμιλλα*, αγαπητοί φίλοι, προϋποθέτουν δυνατή β ο ύ λ η σ η και κ α ρ τ ε ρ ί α. Ένας ποιητής¹² είπε κάποτε, ότι τόν άνθρωπο τόν κάνει μικρό ή μεγάλο ή βούλησή του. Ό λόγος του ποιητή και τότε που ειπώθηκε και τώρα έχει τήν ίδια αξία. Η ιστορία μās πιστοποιεί τήν ορθότητα του λόγου. Πόσες σκέψεις μας, πόσοι σκοποί και πόσοι διαλογισμοί μας δέν πήραν ποτέ σάρκα και όστά, έμειναν σκιές, όνειρα, γιατί δέν είχαμε τή δύναμη της θελήσεως να έργασθούμε σ' αúτá με συνέχεια, συνέπεια και καρτερία. Πόσες φορές πάλι δέ σταθήκαμε και δέ στεκόμαστε μπρós σε μια σοβαρή έργασία και δέν αρχίζουμε, γιατί δέ βρίσκομε τó θάρρος και δέν έχομε τή δύναμη να τήν αρχίσουμε. Και πόσες προθέσεις μας δέ λησμονήθηκαν ύστερα από λίγες ήμέρες.

Πόσοι πάλι προικισμένοι από τη φύση απέτυχαν στη ζωή και φυτοζωούν με μιαν άσημαντη εργασία και μια μικρή θέση, γιατί τους έλειπε ή θέληση να επιβληθούν, να αναπτύξουν τον έαυτό τους, να υπερνικήσουν τὰ εμπόδια, να προχωρήσουν προς τὰ εμπρός.

Τὴν τραγικότητα τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν χωρὶς θέληση μᾶς τὴν παρουσιάζει ἕνας ἄλλος ποιητής¹³, ἕνας σοφὸς τῆς ζωῆς, μετὰ τὰ λόγια τοῦτα: *Κι αὐτὸς ποὺ εἶμαι τώρα χαιρετᾷ μελαγχολικὰ καὶ πονεμένα ἐκεῖνον, ποὺ μποροῦσα νὰ εἶμαι. Ἐκεῖνον λοιπόν, ἀγαπητοὶ φοιτηταί, ποὺ μποροῦσε νὰ εἶναι, γιατί εἶχε τὸ ταλέντο καὶ τὶς ἱκανότητες, τὶς προδιαθέσεις, ἀλλὰ δὲν ἔγινε, γιατί τοῦ ἔλειπε ἡ θέληση. Κι ὅταν λείπη ἡ θέληση καὶ ἡ καρτερία ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, τότε μένει αὐτὸς μισός, ἀτελής, ξεπερασμένος. Πόσο πάλι δὲ χαιρεται κανένας τοὺς ἀνθρώπους μετὰ θέληση, τὶς ἐνεργητικὲς καὶ μετὰ μεγάλη δύναμη φύσεις, ποὺ τὶς διακρίνει ἡ ἀλύγιστη βούληση, ἡ συνέχεια καὶ ἡ συνέπεια, ἡ καρτερία, ἡ ὑπομονὴ καὶ ἡ ἐπιμονή, ἡ σταθερὴ στάση, ἡ παραδειγματικὴ ἐπιμέλεια, ἡ δύναμη γιὰ ἀπάρνηση καὶ σκληρὴν ἐργασία, τὸ ἄφοβο μπρὸς στὶς ἀποτυχίες καὶ ἀπογοητεύσεις καὶ τὸ μετρημένο καὶ ψυχραίμο μπρὸς σὲ ἐπιτυχίες καὶ εὐτυχίες.*

Κι ἀκόμη, ἀγαπητοὶ φοιτηταί μας, πρέπει νὰ ξέρετε, πῶς μόνο ἡ βούληση μπορεῖ νὰ ἀνεβάσῃ τὸ ἄτομο σὲ προσωπικότητα. Αὐτὴ τὸ βοηθεῖ νὰ ἀναπτύξῃ ὅλες τὶς προδιαθέσεις καὶ τὶς ἱκανότητές του, δίνει μορφή στὸν ἐσωτερικὸ κόσμο του καὶ ὀρίζει τὸ χαρακτήρα του. Εἶναι μεγάλη ἡ σημασία τὴν ὁποία ἔχει ἡ βούληση τόσο γιὰ τὸ ἄτομο, ὅσο καὶ γιὰ τὸ σύνολο. Εἶπαν, καὶ εἶναι ἀπόλυτα σωστό, ὅτι ἡ ἀνοδος ἢ ἡ πτώση ἐνὸς λαοῦ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ βαθμὸ τῆς βουλήσεώς του, ἀπὸ τὴν καλλιεργημένη καὶ πειθαρχημένη θέλησή του. *Ἐνας λαός, συμπλήρωσαν πάλι, δὲν πέφτει, ἂν δὲ θέλῃ ὁ ἴδιος, ὅσο κι ἂν οἱ ἐξωτερικὲς περιστάσεις εἶναι ἀντίξοες καὶ δυσμενεῖς¹⁴.*

Γνώσεις καὶ δεξιότητες, ἐξυπνάδα καὶ ἐπιδεξιότητα, ἔχουν ἀξία μόνον, ἀγαπητοὶ μου φίλοι, ὡς μέσα. *Ἡ ἀξία τοῦ ἀνθρώπου βρίσκεται στὸ πιὸ βαθύ του εἶναι, στὴ βούλησή του, στὴ σωστὴ μορφή της. Ἡ ἀνάπτυξη τῆς ἐξυπνάδας, τοῦ νοῦ, χωρὶς τὴ μόρφωση τοῦ χαρακτήρα, εἶναι ἐπικίνδυνο πρᾶγμα. Ὁ νοῦς εἶναι πάντα ὄργανο τῆς καλῆς ἢ τῆς κακῆς θελήσεως¹⁵.*

* * *

4. Κάτι ὅμως, ποὺ δὲ θὰ ἤθελα νὰ παραλείψω ἀνάμεσα στὶς σύντομες συμβουλές ποὺ μπορῶ νὰ σᾶς δώσω γιὰ τὴ σταδιοδρομία σας καὶ γιὰ τὴ ζωή σας ἀκόμη, εἶναι ἡ τὰ ξη ποὺ πρέπει νὰ ἔχετε καὶ νὰ κρατᾶτε παντοῦ, γιατί εἶναι παλιὰ σοφία, πῶς, ὅπου ὑπάρχει τάξη, ἐκεῖ ὑπάρχει καὶ ψυχικὴ ἁρμονία. Ἡ τάξη εἶναι τὸ μισὸ τῆς ζωῆς. Ὁ Πλάτων¹⁶ τὴ θεωροῦσε σὰ μιὰ ἠθικὴ ἀξία. Ἀπὸ τότε καὶ ἔπειτα δὲν ἔπαυσαν ποτὲ οἱ σοφοὶ νὰ θεωροῦν τὴν τάξη σὰ μεγάλο ἠθικὸ ἀγαθόν. Λαοὶ πολιτισμένοι διακρίνονται, ἀνάμεσα στὰ ἄλλα, γιὰ τὸν καλύτερο πολιτισμὸ τους ἀπὸ τὴν τάξη ποὺ ἔχουν.

Ἡ τάξη βέβαια δὲν εἶναι ποτὲ κάτι τὸ σχολαστικὸ καὶ τὸ στενόκαρδο, παρὰ εἶναι δύναμη τῆς καρδιάς, δημιουργικὸ εἶναι, μορφοποιούσα θέληση. Ἀπαιτεῖ σκληρὴ δουλειὰ ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ μας, δηλ. κάθε στιγμή καὶ κάθε ὥρα, σὲ ὅλη τὴ ζωὴ μας.

Ἡ τάξη εἶναι δῶρο τέλειο. Εἶναι θεία καταγωγῆς ἀρετὴ. "Ἁγία τάξη, λέει ἕνας ποιητῆς¹⁷, εὐλογημένη κόρη θεϊκιά... Τὸ εἶπαν ἀπὸ δύο χιλιάδες τετρακόσια χρόνια, πῶς ὄλο τὸν κόσμον, πού βλέπομε μακριὰ κι ἐπάνω ἀπὸ μᾶς, τὸν κυβερνᾷ ἡ τάξη καὶ ἡ ἀκρίβεια¹⁸.

* * *

5. Αὐτὴ πάλι ἡ ἀκρίβεια, ἀγαπητοὶ μας φοιτηταί, εἶναι ἡ εὐγένεια τῶν βασιλέων, ἀλλὰ καὶ κάτι περισσότερο· εἶναι ἡ πιὸ βασικὴ γενικὰ προϋπόθεση κάθε κοινωνικῆς συνεργασίας. Ἡ ἀκρίβεια καὶ ἡ τήρηση τοῦ λόγου εἶναι δυὸ στενά συνδεδεμένες ἢ μιὰ μὲ τὴν ἄλλη βασικὲς κοινωνικὲς ἀρετὲς, μεγαλύτερης σημασίας ἀπ' ὅσο φανταζόμαστε. Δὲν εἶναι λιγότερο ἐπικίνδυνος γιὰ τὴν πολιτεία ὁ ἀνακριβὴς καὶ ὁ ἀβέβαιος, ὁ ἀναξιόπιστος καὶ ὁ ἀβάσιμος ἀπὸ τὸν ἀναρχικὸ καὶ τὸν παράνομον. Ὁ ἀνακριβὴς εἶναι ἐκεῖνος, πού διασπᾷ, πού χαλαρώνει τὴν ἀνθρώπινη κοινωνία τόσο, ὅσο καὶ ὁ ἀναρχικός¹⁹. Δυστυχῶς τέτοιου εἶδους ἀρετὲς, πού δείχνουν τὸ τί ἀξίζει ὁ ἄνθρωπος, δὲν τίς προσέχομε. Λησμονοῦμε, πῶς ἡ ἀκρίβεια καὶ ἡ συνέπεια ἀποτελοῦν τὴν πραγματικὴ μόρφωση.

Ἐκεῖνο πού πρέπει νὰ γνωρίζουμε, ὅσον ἀφορᾷ στὴ σπουδαία αὐτὴ ἀρετὴ, εἶναι, πῶς, γιὰ νὰ εἴμαστε ἀκριβεῖς στὰ μεγάλα καὶ στὰ σοβαρά, θὰ πρέπει νὰ ἔχουμε συνηθίσει νὰ εἴμαστε ἀκριβεῖς καὶ συνεπεῖς καὶ στὰ μικρά, γιατί μέσα στὰ μικρά ὑπάρχει τὸ νῆμα τῆς συνέχειας τῶν μεγάλων. Τὰ μικρὰ παίζουν σπουδαῖο ρόλο γιὰ τὰ μεγάλα. Σ' αὐτὰ τὰ μικρὰ σκοντάφτομε κι ὕστερα πέφτομε στὰ μεγάλα. Δικαιολογίες βέβαια, φίλοι μου, βρίσκονται πάντα πολλὲς κι ὄχι μόνο γιὰ τίς μικρὲς ἀσυνεπείες, ἀλλὰ καὶ γιὰ τίς μεγάλες. Τέτοιες βρίσκονται ὅσες κι ἂν θέλουμε, πρῶτα γιὰ ν' ἀπατήσουμε τὸν ἑαυτὸ μας κι ἔπειτα τοὺς ἄλλους. Ὡστόσο γιὰ ὅποιον θέλει νὰ εἶναι ἀκριβὴς, συνεπὴς στὸ λόγο του, δὲν ὑπάρχει καμιὰ δικαιολογία. Γι' αὐτὸν ὑπάρχει μόνο δυνατὴ βούληση. Κι ὅπου ὑπάρχει μιὰ γερὴ θέληση, ἐκεῖ ὑπάρχει κι ἕνας δρόμος.

Ὅτ' ἀπρέπει νὰ μὴ λησμονοῦμε, πῶς ἀκρίβεια καὶ συνέπεια εἶναι χαρακτηριστικὰ τῆς ἐσωτερικῆς ἁρμονίας καὶ τάξεως. Εἶναι σημάδια ἀνθρώπου μὲ θέληση καὶ αὐτοκυριαρχία, ἀνθρώπου πού ἔχει τὴ δύναμη νὰ ἀντιδρᾷ ἀποτελεσματικὰ σὲ ἐξωτερικοὺς ἐρεθισμοὺς, νὰ κατανακᾷ κάθε ἀντιξοότητα καὶ νὰ μὴ λαβαίνει ὀπόψη του τίς στιγμιαῖες ἐπιθυμίες καὶ τίς ροπές του. Ἡ ἀκρίβεια δὲν εἶναι μόνο γνώρισμα ἀνθρώπου μὲ χαρακτῆρα, ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος δὲν εἶναι ἔρμαιο τῶν περιστάσεων, ἀλλὰ ἀνθρώπου ἀξιοπρεποῦς, σταθεροῦ καὶ εὐγενικοῦ. Δὲν ὑπάρχει τίποτε ἄλλο τόσο ἐξάισιο στὸν κόσμον ἀπὸ τὸ νὰ βρῆς ἄνθρωπον, στὸν ὁποῖο μπορεῖς νὰ ἀφήνεις μὲ ἐμπιστοσύνη.

* * *

6. Ἡ ἀκρίβεια, εἴπαμε, εἶναι, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἄλλα, καὶ γνῶρισμα ἀξιοπρεποῦς ἀνθρώπου. Ἡ ἀξιοπρέπεια, ἀγαπητοὶ μου φίλοι, θὰ πρέπη νὰ ξέρετε, πὼς εἶναι περηφάνεια ποῦ συνοδεύεται ἀπὸ σοβαρότητα, ἀπλότητα καὶ κοσμιότητα. Εἶναι τὸ μέτρο ποῦ ταιριάζει καὶ πρέπει στὴ συμπεριφορά μας. Εἶναι ἡ ἀξία στάση μας, ποῦ δηλώνει τὸ ἐσωτερικὸ μας φρόνημα, ἡ ἔκφραση, ἡ ἐξωτερικευση τῶν ἐσωτερικῶν μας διαθέσεων, σκέψεων, συναισθημάτων, ἰδανικῶν ζωῆς καὶ σκοπῶν. Εἶναι μιὰ ἀρετὴ, στὴν ὁποία θὰ ἤθελα ὅπως ἰδιαίτερα νὰ ἐπιστήσω τὴν προσοχή σας.

Ἡ ἀξιοπρέπεια συγγενεὶ μὲ τὸν ἱπποτισμὸ καὶ τὴν ἐσωτερικὴ καθαρότητα τοῦ φρονήματος. Ὁ ἀξιοπρεπὴς στερεῖται ἐμπάθειας καὶ χαρακτηριστικὸ τῆς συμπεριφορᾶς του εἶναι ὁ προσανατολισμὸς πρὸς τὰ ἀντικειμενικὰ καθιερωμένα. Δείχεται καὶ εἶναι ὑπομονητικὸς καὶ δὲν προσκρούει σὲ ἥθη καὶ ἔθιμα. Ἡ ἀξία του, θὰ πρέπη νὰ ξέρετε, φίλοι φοιτηταί, δείχεται στὴ στάση του καὶ στὴ συμπεριφορά του ἀπέναντι τῶν ἄλλων, στὸ χαρακτήρα του. Στὴ θέση ποῦ παίρνει ἀπέναντι τῶν ἄλλων, ὅταν δὲν ντροπιάζει καὶ ἐκείνους ἀκόμη, ποῦ θὰ ἦταν ἀξιοὶ γι' αὐτό, ὅταν δὲ βάνη μπρὸς τὸ συμφέρον του καὶ προπαντὸς ἐκεῖ, ποῦ θὰ μπορούσε νὰ ἐκμεταλλευθῆ ἀδυναμίες καὶ περιστάσεις.

Ὁ ἀξιοπρεπὴς μένει κυρίαρχος τοῦ ἑαυτοῦ του σ' ὅλες τὶς καταστάσεις, τόσο τὶς εὐμενεῖς, ὅσο καὶ τὶς δυσμενεῖς· δὲν προσπαθεῖ ποτὲ καὶ μὲ κανένα λόγο νὰ ἀποσεῖση τὴν εὐθύνη του καὶ νὰ τὴ ρίξει στοὺς ἄλλους· ποτὲ δὲ θέλει οὔτε καὶ κάνει συνενόχους, παρὰ ὁ ἴδιος παίρνει τὴν εὐθύνη τῶν πράξεών του, χωρὶς νὰ θέλῃ νὰ ἐλαφρωθῆ στὴ συμμετοχὴ σὲ ὅ,τι ἔκανε μὲ ἄλλους. Δὲ φανατίζεται καὶ μπρὸς στὸν ἐχθρὸ παίρνει τὴ σωστὴ στάση, κυρίως, ὅταν συναντᾶ τὶς ἀδυναμίες του. Εἶναι ἐπιεικὴς καὶ δείχνει οἶκτο στὸ νικημένον ἀντίπαλο, ὅποτε παύει ἡ ἀντίθεση καὶ τοῦ συμπεριφέρεται μὲ ἀνθρωπιά. Ἡ ἀξιοπρέπεια εἶναι πάντα δεμένη μὲ ἠθικὴ πειθαρχία, ἀλλὰ καὶ μὲ δημοκρατικότητα· φέρεται τὸ ἴδιο πρὸς τὰ ἐπάνω, ὅπως καὶ πρὸς τὰ κάτω. Εἶναι ἀπλὸς ὁ ἀξιοπρεπὴς, ἀλλὰ ὄχι μὲ τὸ νόημα τῆς ἀπλοϊκότητος· τοῦ λείπει ἡ ὑπερβολικὴ ἐγκαρδιότητα, ἡ φλυαρία, οἱ διαχύσεις καὶ ἡ ὑπερβολικὴ συναισθηματικὴ ἰσχυρότητα.

Εἶναι σκόπιμο, νομίζω, ἀγαπητοὶ φοιτηταί μας, νὰ ξέρετε, πὼς δὲν ὑπάρχει πιὸ θλιβερό ἀπὸ τὴν ἀναξιοπρέπεια καὶ τὸν ἀναξιοπρεπῆ. Ὁ ἀναξιοπρεπὴς δὲ λογαριάζεται σὰν ἀνθρώπος, ὅσο κι ἂν δυστυχῶς ἔχουμε συνηθίσει νὰ ἀντικρύζουμε τέτοιες μορφές συχνότατα. Ὁ ἀναξιοπρεπὴς στερεῖται κάθε εἶδους ἀξίας, τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀνθρωπιάς του.

Ἡ ἀρετὴ τῆς ἀξιοπρέπειας δοκιμάζεται περισσότερο σὲ ἐποχὲς ἠθικῆς κρίσεως καὶ γενικῆς καταπτώσεως, σὲ μεταβατικὲς κυρίως καταστάσεις, σὲ ἐποχὲς, ποῦ οἱ ἠθικὲς ἀρχὲς κλονίζονται καὶ τὰ πάντα ἔχουν ὑποστῆ διάσειση. Ἡ ἀξιοπρέπεια βέβαια μᾶς βοηθεῖ νὰ νικήσουμε τὴν ἠθικὴ κρίση, μᾶς δίνει τὸ μέτρο τῆς συμπεριφορᾶς μας στὶς ἀναταραγμένους ἐποχὲς, κατὰ τὶς ὁποῖες

κινδυνεύουν να χαθούν οι δείκτες της ανθρωπιᾶς. Ἀντίθετα ἡ ἀναξιοπρέπεια καταστρέφει, ὅσο περισσότερο μπορεῖ καὶ γρηγορότερα, τὸ αἶσθημα τῆς τιμῆς, τὸ δικό μας καὶ τῶν ἄλλων, τραυματίζει τὴν ἠθικὴ συνείδηση καὶ ὁδηγεῖ στὸν ἠθικὸ θάνατο.

* * *

7. Στενὰ δεμένη μετὰ τὴν ἀξιοπρέπεια εἶναι καὶ ἡ εὐγένεια, ἡ καλὴ συμπεριφορὰ ἐν παντὶ καὶ πάντοτε, μιὰ ἀρετὴ, ἡ ὁποία, φίλοι μου, θὰ πρέπη νὰ προσπαθῆτε νὰ σᾶς στολιζέτε.

Ἐν ἄλλῳ ἀπὸ τὴ φύση τοῦ τείνει ν' ἀποκτήσῃ κοινωνικὴ ἐκτίμηση· αὐτὴ ὅμως ἡ κοινωνικὴ ἐκτίμηση, τὴν ὁποία ὁ κάθε ἄνθρωπος θέλει νὰ ἔχῃ, ἐξαρτᾶται ἀπὸ πολλοὺς ὄρους, ἀλλὰ πλεονεχῶς ἀπὸ τὴ στάση μας ἀπέναντι τῶν συνανθρώπων μας, ἀπὸ τὴν καλὴν συμπεριφορὰν μας μέσα στὸν κύκλο, στὴν ὁμάδα ἢ στὴν κοινωνία, στὴν ὁποία ζοῦμε. Οἱ τρόποι τῆς συμπεριφορᾶς μας — ἐννοεῖται τῆς καλῆς συμπεριφορᾶς μας — ἀποτελοῦν τὴ βᾶσιν τῆς εὐχάριστης κοινωνικῆς συμβιώσεως, δημιουργοῦν τὴν κοινωνικὴν ἁρμονικὴν ζωὴν μας. Ἡ καλὴ συμπεριφορὰ μας ἀπέναντι τῶν ἄλλων μαλακώνει τὶς προστριβὲς τῆς κοινωνικῆς ζωῆς καὶ ἀμβλύνει τὶς τραχύτητες καὶ τὶς γωνίες, ὥστε νὰ μποροῦν οἱ ἄνθρωποι νὰ συναντιοῦνται χωρὶς νὰ προσκρούουν καὶ χωρὶς νὰ θίγονται. Ἀντίθετα ἡ κακὴ συμπεριφορὰ μας μπορεῖ νὰ κἀνῃ τὴ ζωὴν μας, ὅσο καὶ τὴ ζωὴν τῶν ἄλλων, ἀνυπόφορη μετὰ δυσάρεστες κοινωνικὰς συνέπειας.²⁰

Ἡ συμπεριφορὰ καὶ οἱ τρόποι μας, τοὺς ὁποίους ἔχει δημιουργήσῃ ὁ πολιτισμὸς καὶ ἡ παράδοσις, ἡ ἴδια ἡ ἀνάγκη τῆς ζωῆς, δὲν εἶναι μορφὲς ἄδειες, ὅπως συνήθως νομίζομε, παρὰ ἔχουν ἓνα βαθύτερον κοινωνικὸ νόημα, ὅσο κι ἂν ἀκόμη μᾶς φαίνωνται ὡς κάτι τὸ ἐξωτερικόν, τὸ τυπικόν. Ὡστόσο κάτω ἀπὸ τοὺς τύπους κρύβεται σχεδὸν πάντα ἡ οὐσία τῶν πραγμάτων. Ὡς οἱ ἀνθρωποὶ τρόποι μποροῦν νὰ εἶναι τύποι, ἄς ποῦμε, ἐξωτερικοί, ὡστόσο ἀνταποκρίνονται ὅπωςδήποτε καὶ αὐτοὶ σὲ μιὰ ἀνάγκη τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Κι ὅποιος τραυματίζει αὐτὴ τὴν ἀνάγκη, διαπράττει κάτι τὸ κακόν. Ἀσφαλῶς ποτὲ δὲν πρέπει, βέβαια, νὰ διαφεύγῃ ἀπὸ τὸ νοῦν μας, πὼς στὴν οὐσίαν τῆς εὐγένειας καὶ καλῆς συμπεριφορᾶς δὲ θὰ πῆ κινήσεις ἐξωτερικὰς, μηχανικὰς, φερσίματα ποὺ νὰ θέλουν νὰ ἀπατήσουν τοὺς ἄλλους. Εὐγένεια καὶ καλὴ συμπεριφορὰ δὲ σημαίνει κατὰ συνθήκην ψέματα οὔτε ἠχηρὰ καὶ γλυκερὰ ἐκφράσεις, χωρὶς περιεχόμενον. Οὔτε ἀκόμη τρόπους ποὺ βγαίνουν ἀπὸ ὑπολογισμὸν γιὰ προσωπικὸν καὶ μόνον ὄφελος, γεμάτους ὑποκρισίας καὶ κίβδηλα. Οὔτε ἡ δημαγωγικὴ φρασολογία εἶναι εὐγένεια καὶ καλὴ συμπεριφορὰ ἀπέναντι τῶν συνανθρώπων μας οὔτε δουλοπρεπὴς εὐλογισία τῆς σπονδυλικῆς στήλης μπρὸς στὰ μεγάλα καὶ δυνατὰ πρόσωπα καὶ ἀντίθετα σκληρότητα καὶ ὑπεροψία μπρὸς στὰ ἀδύνατα, στὰ χωρὶς σημασία, δύναμις καὶ ἐπιρροή. Αὐτοῦ τοῦ εἶδους ἡ συμπεριφορὰ εἶναι ἀντικοινωνικὴ, δὲ δημιουργεῖ ἀτμόσφαιρα ἁρμονικῆς συμβιώσεως, παρὰ τὴ διαλύει.

Ἡ καλή κοινωνική συμπεριφορά δείχνεται παντοῦ καὶ πρὸς ὅλους· εἶναι ἐσωτερικὴ ἀνάπτυξη, εἶναι ἓνα μέρος τῆς μορφώσεως τῆς καρδιάς μας, λεπτὸ αἶσθημα καὶ προπαντὸς ἀνθρωπιά. Κι αὐτὴ δείχνεται σὲ ὅλα, τόσο στὰ μικρά, ὅσο καὶ στὰ μεγάλα. Καὶ πρέπει νὰ συνηθίζουμε νὰ ἀσκοῦμε τὸν ἑαυτό μας. Τὸ παρακαλῶ καὶ τὸ εὐχαριστῶ, ὅσο κι ἂν μᾶς φαίνωνται ὅτι εἶναι κάτι τὸ ἐξωτερικὰ δεδομένο, ὡστόσο εἶναι ἀναγκαῖα καὶ ἀπαραίτητα γιὰ μιὰ καλὴ κοινωνικὴ ἀτμόσφαιρα. Στὴν καλὴ στάση μας ἀπέναντι τῶν ἄλλων συνανθρώπων μας ἀνήκει καὶ ὁ κατάλληλος τόνος τῆς φωνῆς μας καὶ ἡ ἀρμόζουσα στὸ εὐχαριστῶ καὶ παρακαλῶ πρόσχαρη φυσιογνωμία μας. Κανένας δὲν παρακαλεῖ σὲ τόνο διαταγῆς κι οὔτε εὐχαριστεῖ, μὴ ἀτενίζοντας τὸ πρόσωπο τοῦ ἀνθρώπου, ποῦ εὐχαριστεῖ γιὰ ὅ,τι καλὸ τοῦ ἔκανε.

Ἡ κοινωνικὴ συμβίωση, ὅσο κι ἂν διέπεται ἀπὸ νόμους, κανόνες καὶ τάξη, εἶναι δυνατὴ μόνο, ὅταν μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, μεταξὺ μας, κυριαρχῆ κατὰ ἀμοιβαῖο τρόπο ἢ ἐκτίμηση, ἢ εὐγένεια, ὅταν στίς ἀναπόφευκτες συγκρούσεις μὲ τοὺς ἄλλους δείχνουμε κατανόηση, ὑπομονὴ καὶ ἀνεκτικότητά. "Ὅποιος ἐνεργεῖ κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἀπέναντι τῶν συνανθρώπων του, ἀποδείχνει, πὼς ἔχει ἀνατροφή καὶ μόρφωση, ἐνῶ ἓνας ποῦ θέλει, σώνει καὶ καλά, νὰ ἐπιβάλλῃ τὴ γνώμη του, ποῦ δὲ λαβαίνει ὑπόψη του τίποτε, δείχνει, πὼς δὲν ἔχει τὴν πρέπουσα συμπεριφορὰ καὶ κοινωνικὴ συναντίληψη, δὲν ἔχει κοινωνικὴ μόρφωση, ὅσους, τυχόν, ὑψηλοὺς τίτλους κι ἂν ἔχη.

Καὶ δὲν εἶναι δύσκολο νὰ διαπιστώσουμε, ἂν ἓνας ἄνθρωπος δείχνῃ ἐκτίμηση, ἀγάπη, ἀνεκτικότητά καὶ εἶναι ἔτοιμος γιὰ νὰ βοηθήσῃ καὶ νὰ συμπαρασταθῇ στοὺς ἄλλους· ἀρκεῖ νὰ ἔχουμε ἀναπτύξει λίγο ἀντικειμενικὸ πνεῦμα καὶ νὰ εἴμαστε σὲ θέση νὰ κάνουμε μιὰ, ἔστω καὶ μικρὴ, αὐτοκριτικὴ, ὅποτε ἀπὸ δική μας ἀνεκτικότητά καὶ συμπεριφορὰ πρὸς τοὺς ἄλλους, θὰ διακρίνουμε τὴ στάση τους ἀπέναντί μας. Τὸ λυπηρὸ εἶναι, πὼς τὴν καλὴ συμπεριφορὰ τῶν ἄλλων ἀπέναντί μας τὴ θεωροῦμε σὰν κάτι τὸ αὐτονόητο, χωρὶς νὰ θεωροῦμε ἔτσι καὶ τὴ δική μας ἀπέναντι τῶν ἄλλων. Κι ὅμως ἡ κοινωνικὴ συμβίωσή μας θὰ ἦταν πολὺ πιὸ εὐκόλη, ἂν ἤμασταν ἀναμεταξὺ μας εὐγενικότεροι, πρόθυμοι γιὰ βοήθεια καὶ συμπαράσταση, ἀντὶ νὰ στεκόμαστε δύσπιστα, ἐρωτηματικά, μὲ μοῦτρα, ἐπιτακτικά, χωρὶς ὑπομονὴ καὶ ἔτοιμοι γιὰ τὸ κακολόγημα, αὐτὸ ποῦ λές, πὼς μᾶς ἠδονίζει, στοιχεῖα ἐντονης ἀντικοινωνικότητος. Ὡστόσο, ἀγαπητοὶ φοιτηταί, εἶναι ἀπλή, ἀλλὰ βαθιὰ κοινωνικὴ ἀλήθεια, αὐτὴ ποῦ εἶπε ἓνας σοφὸς τῆς ζωῆς, ἓνας ποιητής.²¹ *Εὐγενικός πρέπει νὰ εἶναι ὁ ἄνθρωπος, πρόθυμος κι εὐπροσήγορος, γιὰτὶ μόνο αὐτὸ τὸν διακρίνει ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα ὄντα ποῦ γνωρίζομε.*

* * *

8. Στενὰ δεμένος μὲ τὴ συμπεριφορὰ μας εἶναι ὁ **χαιρετισμὸς**. Δὲ θὰ ἦταν ἀνάγκη νὰ μιλήσω γι' αὐτὸ τὸ αὐτονόητο θέμα, ἂν δὲν παρατηροῦσα

κάτι τὸ πολὺ συνηθισμένο: νὰ περνᾷ π.χ. ὁ καθηγητὴς ἀπὸ τὰ προπύλαια τῆς Σχολῆς ἢ νὰ μπαίνει στὸ χῶλ ἢ νὰ διέρχεται τὴν αὐλὴ τῶν Σχολῶν ἢ νὰ ἀνεβαίνει τὴ σκάλα καὶ οἱ ομάδες τῶν φοιτητῶν — ὄχι μόνον τῆς δικῆς μας Σχολῆς, παρὰ ὅλων τῶν Σχολῶν — διὰ μέσου τῶν ὁποίων διέρχεται ὁ καθηγητὴς ἢ καὶ οἱ μεμονωμένοι ἐδῶ καὶ ἐκεῖ φοιτηταί, ἀπὸ τοὺς ὁποίους περνᾷ πολὺ κοντά, νὰ μὴ χαιρετοῦν, ἐκτὸς ἀπὸ σπάνιες ἐξαιρέσεις, ἐκτὸς δηλ. ἀπὸ μερικοῦς, ποὺ τυχαίνει νὰ γνωρίζῃ προσωπικὰ ὁ καθηγητὴς εἴτε γιὰτὶ κάθονται στὶς πρῶτες θέσεις τῆς αἴθουσας διδασκαλίας εἴτε γιὰτὶ λαβαίνουν μέρος στὸ στενὸ φροντιστήριον τῶν ὀλίγων φοιτητῶν. Οἱ ἄλλοι ὅμως, οἱ πολλοί, οἱ ἄγνωστοι στὸν καθηγητὴ φοιτηταί του, στοὺς ὁποίους βέβαια αὐτὸς εἶναι γνωστός, δὲ χαιρετοῦν. Φαινόμενο ἀποκαρδιωτικόν. Δὲ γίνεται βέβαια αὐτὸ μὲ κανένα λόγο ἀπὸ ἐχθρικὴ ἢ ἀσυμπαθεῖ πρὸς τὸν καθηγητὴ διάθεση. Ὡστόσο τὸ γεγονός εἶναι θλιβερό.

Χαιρετίζω ἢ χαιρετᾶω, ἀγαπητοί μου φίλοι, θὰ πῆ ἐκφράζω σὲ συνάντησή μου μὲ κάποιον ἄλλον ἀγάπη, συμπάθεια, σεβασμὸν, ἐκτίμησιν, ὑποχρέωσιν μὲ ἐξωτερικὰς ἐνδείξεις, φιλικὴ καὶ ὄχι ἐχθρικὴ διάθεση.

Ὁ χαιρετισμὸς εἶναι κάτι, ποὺ μᾶς φαίνεται ἀσήμαντο, ὡστόσο εἶναι πολὺ σημαντικὸν γιὰ τὴν κοινωνικὴ συμβίωσίν μας. Ἐνας εὐγενικὸς χαιρετισμὸς δὲν εἶναι κάτι ποὺ ἀπαιτεῖ μεγάλη προσπάθεια καὶ οὔτε εἶναι κάτι, τὸ ὁποῖο μᾶς στοιχίζει καὶ τίποτε, ὡστόσο, μὲ τὸ χαιρετισμὸ καὶ στὸν ἄλλον χαρίζομε εὐχαρίστησιν καὶ ἐμεῖς ἀποκτοῦμε φίλους. Τὸ νὰ μὴ χαιρετίσῃ κανεὶς ὅποιον πρέπει νὰ χαιρετᾷ, εἶναι προσβλητικὸν καὶ δεῖγμα ἀπαρέσκειας, εἶναι μεγάλη ἀγένεια, ὅπως ἐπίσης εἶναι τὸ ἴδιον νὰ μὴν ἀνταποδώσῃ κανένας τὸ χαιρετισμόν.

Τὴν πρωτοβουλία γιὰ τὸ χαιρετισμὸ τὴν ἔχει κατὰ κανόνα ὁ νεώτερος· αὐτὸς πρέπει πάντα νὰ χαιρετίσῃ πρῶτος. Καὶ ἀκόμη πρέπει, ὅταν χαιρετοῦμε κάποιον, νὰ τὸν ἀτενίζομε μὲ φιλικὴ διάθεση· νὰ μὴ σκύβουμε ἢ νὰ στρέψομε τὸ κεφάλι μας πρὸς ἄλλη κατεύθυνσιν. Νὰ χαιρετοῦμε εὐγενικὰ καὶ νὰ μὴ μασᾶμε τὸ χαιρετισμόν, τὴν καλημέρα ἔτσι, ποὺ νὰ τὴν ἀκοῦμε μόλις καὶ μετὰ βίας μόνον ἐμεῖς ἢ καὶ νὰ μὴν τὴν ἀκοῦμε οὔτε ἐμεῖς οἱ ἴδιοι, παρὰ νὰ νομίζομε, πῶς τὴν ἐστομίσαμε. Καὶ ἔπειτα ἀκόμη θὰ ἔχομε ὑπόψιν μας, ὅταν χαιρετοῦμε, πάντα, ἀλλὰ κατὰ μείζονα λόγον, ὅταν χαιρετοῦμε μεγαλύτερόν μας μέσα ἢ ἔξω ἀπὸ τὴ Σχολήν, ἀλλὰ καὶ ὅπουδῆποτε, νὰ μὴν ἔχομε τὰ χέρια στὴν τσέπη μας, φαινόμενο θλιβερώτατον καὶ δυστυχῶς συνηθέστατον. Καὶ ὄχι μόνον δὲν ἀρμόζει καὶ δὲν εἶναι φυσικὰ σωστὸν νὰ ἔχῃς, ὅταν χαιρετᾷς ἢ ὅταν μιλάς σὲ μεγαλύτερόν σου, τὰ χέρια στὶς τσέπες σου, ἀλλὰ θὰ πρέπει νὰ προσπαθῆς ἔτσι, ὥστε ὅλο τὸ σῶμα σου νὰ παίρῃ στάσιν εὐπρεπῆ. Γενικὰ, ὅταν μιλάς μὲ ἀνώτερόν σου καὶ αὐτὸς βρίσκεται ὄρθιος, δὲν πρέπει ποτὲ νὰ μένης ἐσὺ καθισμένος. Τὸ ἴδιον ἰσχύει καὶ ὅταν χαιρετᾷς κυρία ἢ μεγαλύτερήν σου κοπέλαν ἢ ὅταν συνομιλῆς μαζί της ἢ ὅταν σηκώνεται ὁ μεγαλύτερός σου νὰ φύγῃ.

Στοὺς ξένους καὶ σὲ ἀξιοσέβαστα πρόσωπα μιλοῦμε πάντα στὸν πληθυντικὸν ἀριθμὸν. Ὁ ἐνικὸς εἶναι πιὸ θερμὸς, πιὸ φιλικὸς καὶ πιὸ οἰκεῖος, ἐνῶ ὁ πλη-

θυντικός πιδς ζένος. Ὡστόσο ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες ἔχομε, κυρίως στὶς πόλεις — γιὰτι σὰ χωριά ἐπικρατεῖ ὁ ἐγκάρδιος τόνος τοῦ ἐσὺ²² — κάτι τὸ παράξενο: μιλοῦμε στὸν ζένο, ὅποια ἡλικία κι ἂν ἔχη, τὶς περισσότερες φορές, στὸν ἐνικό και μιλοῦμε στὸν πληθυντικό, συνήθως, στοὺς πιδ ἀγαπητούς μας, στοὺς γονεῖς μας. Τὸ ἐλληνικό εἶναι νὰ μιλοῦμε στοὺς ζένους στὸν πληθυντικό και στοὺς γονεῖς μας στὸν ἐνικό. Ἐμεῖς κάνομε τὸ ἀντίθετο: μιλοῦμε στοὺς δικούς μας, στὴ μάνα μας και στὸν πατέρα μας με τὸ ψυχρὸ ἐσεῖς, δανεισμένο ἀπὸ ζένα ἦθη και ἔθιμα και με τὸ ἐγκάρδιο, τὸ ἀπλό, τὸ λιτὸ και θερμὸ ἐσὺ τοὺς ζένους. Δὲν εἶναι ἐνδειξη ἐλλείψεως σεβασμοῦ, ὅταν λέμε: ἐσὺ, μάνα μου, γλυκιὰ μου μάνα ἢ ὅταν γράφη τὸ παιδί στὸν πατέρα: σοῦ φιλω τὸ χέρι, πατέρα, και σὲ περιμένω νὰ ἔρθης γρήγορα ἀπὸ τὸ ταξίδι.... Τουναντίον εἶναι ἐνδειξη θερμῆς ἀγάπης, ἀνθρωπιᾶς, ἀπλότητας και εὐγνωμοσύνης.

Ὅταν ἀπευθυνόμαστε πρὸς ζένα πρόσωπα, τότε ἐπιβάλλεται, ὅπως δὴποτε, νὰ μιλοῦμε στὸν πληθυντικό, με τὸ σᾶς π.χ. *καλημέρα σας* και σὲ ὅσους ἔχουν ἐπαγγελματικό τίτλο εἶναι ἀπαραίτητο νὰ τὸν προσθέτομε: *καλημέρα σας, κ. Ἐφέτα*, ἢ: *καλημέρα σας, κ. Καθηγητά*, και νὰ μὴ προσαγορεύομε με τὸ ὄνομα, π.χ., ὅπως ἀκούω καμιά φορὰ φοιτητᾶς νὰ προσαγορεύουν τοὺς καθηγητᾶς ἀπλῶς με τὸ ἐπώνυμό τους, π.χ. *κ. Παπαδόπουλε*. Αὐτὸ δὲν εἶναι σωστό.

Κάτι ἄλλο, ποὺ παρατηρεῖται δυστυχῶς συχνὰ και τὸ θεωροῦμε σὰ μιὰ ἐλλειψη και ἡ ὁποία ἀσφαλῶς θὰ πρέπη νὰ διορθωθῇ, εἶναι ἡ παράλειψη τῶν ἐκφράσεων: *Εὐχαριστῶ, παρακαλῶ, ἔχεις τὴν καλοσύνη* κ.λ.π. Αὐτὰ δὲν εἶναι και τόσο τυπικά, ὅσο τὰ νομίζομε· ἀλλὰ και ἀπλῶς τύποι ἂν ἦταν, θὰ πρέπη νὰ ξέρομε μιὰ σοφὴ ρῆση, ὅτι: *κάτω ἀπὸ τῶν τύπων τὴ στενότητα κρύβεται πάντα ἡ οὐσία τῶν πραγμάτων*.

Ἐκεῖνο, λοιπόν, ποὺ δὲν πρέπει νὰ λησμονοῦμε εἶναι, πῶς κάθε μικρὸ πράγμα, ἔστω και τὸ παραμικρότερο, εἶναι ἄξιο τοῦ *εὐχαριστῶ*, τοῦ *σὲ παρακαλῶ*, τοῦ *ἔχεις τὴν καλοσύνη* ἢ τοῦ *θὰ ἦταν δυνατόν*, ἐκφραση ὁμοια με τὴν εὐκτική τῶν ἀρχαίων, ποὺ δημιουργήθηκε ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀνάγκη τῆς εὐγένειας, τῆς εὐχῆς και τῆς παράκλησης... Συνήθιζε, λοιπόν, νὰ λὲς *εὐχαριστῶ*, ὅταν σοῦ δίνη κάποιος κάτι, ὅταν σοῦ δίνη τὸ μολύβι σου, π.χ. ποὺ ἔπεσε κάτω και δὲν τὸ ἀντιλήφθηκες και γιὰ νὰ μὴ σοῦ τὸ πατήση κάποιος και σοῦ τὸ σπάση, σκύβει, τὸ σηκώνει και σοῦ τὸ δίνει, τὴ στιγμή ποὺ δὲν ἤξερες, πῶς αὐτὸ σοῦ εἶχε πέσει. Μὴν τὸν κοιτᾶς σὰ βουβός, μὴν ἀρπάζης τὸ μολύβι και ἀποστρέφης τὸ πρόσωπό σου, παρὰ λέγε ἕνα *εὐχαριστῶ* με χαμόγελο, ὅποιοσδήποτε κι ἂν εἶναι αὐτὸς ποὺ σὲ ἐξυπηρέτησε κάπως.

Αὐτὰ τὰ σφάλματα και οἱ ἐλλείψεις ποὺ ἀνάφερα, εὐτυχῶς δὲ συναντιοῦνται σὲ ὄλους, παρὰ σὲ μερικούς ἀνάμεσά μας. Κι αὐτοὶ ἀκόμη, ἄς ποῦμε, οἱ λίγοι, φέρονται ἔτσι ὄχι τόσο, ἐπειδὴ δὲν ξέρουν ποῖο εἶναι τὸ σωστό, παρὰ δὲ δίνουν τὴν προσοχὴ ποὺ χρειάζεται και δὲν ἀπεικάζουν τὴ σπουδαιότητα

τῆς σημασίας τῶν τρόπων, τῆς συμπεριφορᾶς καὶ τῶν ἀνθρώπινων σχέσεων στὴν κοινωνία. Δὲ σκέπτονται, πὼς καθετὶ ποὺ βρίσκεται μέσα στὸ πεδίο τῆς κοινωνικῆς συμβιώσεως τῶν ἀνθρώπων ἀσκεῖ μεγάλη ἐπίδραση στὴν κοινωνικὴ ζωὴ μας. Ἄς μὴν ξεχνοῦμε, σὰν κάτι τὸ θετικό, ὅτι, ὅταν ὁ ἄνθρωπος χάνη τὴν ἐκτίμησιν καὶ τὸ σεβασμὸ πρὸς τοὺς ἄλλους, τότε χάνει τὸ σεβασμὸ καὶ πρὸς τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτὸ του καὶ φυσικὰ ἔτσι δὲν μπορεῖ νὰ φτάσῃ ποτέ στὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ ἀνθρώπινου προορισμοῦ του.

* * *

9. Θὰ ἤθελα ἀκόμη νὰ σᾶς ὑπενθύμιζα καὶ μὲ συντομία νὰ σᾶς ἀνέλθω μιὰ ἄλλη ἀκόμη ἀρετὴ, ἡ ὁποία πρέπει νὰ σᾶς συνοδεύῃ σὲ ὅλη τὴ ζωὴ σας. Μιὰ ἀρετὴ, ποὺ χωρὶς αὐτὴ δὲ νομίζω, πὼς μπορεῖ κανένας νὰ ἀξίξῃ κάτι στὴ ζωὴ του, μιὰ ἀρετὴ ἐξαιρετικὰ σπουδαία τόσο γιὰ τὴν ἀτομικὴ, ὅσο καὶ τὴν κοινωνικὴ ζωὴ μας, γιὰ τὴν ὑπαρξὴ καὶ ὑπόστασιν γενικότερα τῆς πολιτείας μας. Ὡστόσο θὰ πρέπει νὰ γνωρίζετε, πὼς καμιὰ ἀρετὴ δὲν ἀποκτιέται, δὲν κατακτιέται χωρὶς ἀγῶνα. Κι αὐτὴ ἡ ἀρετὴ, τὴν ὁποία πρέπει μέρα μὲ τὴν ἡμέρα νὰ τὴν κατακτᾶτε, νὰ τὴν κάνετε ἓνα μὲ τὴν ὑπόστασίν σας εἶναι: ἡ ἐσωτερικὴ αὐθυπαρξία.

Ἐσωτερικὴ αὐθυπαρξία ἔχει βέβαια ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος τίς ἀρχές του, τίς κρίσεις του καὶ τίς ἀποφάσεις του δὲν τίς ἐξαρτᾶ ἀπὸ τὸ φόβο τοῦ τί θὰ ποῦν οἱ ἄλλοι, ἀπὸ τὸ τί θὰ κάνουν οἱ ἄλλοι — χωρὶς μ' αὐτὸ νὰ θέλῃ καὶ νὰ ἐνεργῇ κατὰ ἀντικοινωνικὸ τρόπο — παρὰ δὲν ἀφήνει τὸν ἑαυτὸ του νὰ παρασέρνεται ἀπὸ τοὺς ἄλλους καὶ κάνει ὅ,τι τοῦ λέγει ἢ συνείδησή του. Κι ἀκόμη ἐσωτερικὴ αὐθυπαρξία ἔχει ἐκεῖνος ποὺ κλείνει μέσα του μιὰ δύναμιν ἀντιστάσεως ἀπέναντι σὲ κάθε εἶδος διαλυτικῶν καὶ ἀποσυνθετικῶν ἐπιδράσεων. Ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἔχει τὴν ἰκανότητα, τὴ δύναμιν καὶ τὴν ἐπιβολὴ νὰ παίρῃ θέσιν ἀπέναντι στὴν ἴδια τὴ φύσιν του, νὰ ἀναλαβαίῃ αὐτὸς ὁ ἴδιος τὴν εὐθύνη ἀπέναντι τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ τῶν ὁρμῶν του, μὲ τὴν ἀπαίτησιν ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του νὰ ἀπαντᾷ αὐτὸς ὁ ἴδιος στὴ ζωὴ κι ὄχι τὰ ἐνστικτὰ του. Ἐσωτερικὰ αὐθυπαρκτος εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος εἶναι συνεπὴς πρὸς τίς ἀρχές του καὶ στέκεται ἀπέναντι τοῦ ἑαυτοῦ του σκληρὰ, ἀυστηρὰ, ὅταν τὸ ἀπαιτοῦν οἱ ἀνάγκες.

Δυστυχῶς αὐτὴ ἡ ἰκανότητα τῆς ψυχῆς δὲν εἶναι κάτι, ποὺ τὸ συναντοῦμε ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους μὲ εὐκολία. Μιὰ ὀλόκληρη θεωρία ἔχει ἀναπτυχθῆ, ἡ ὁποία στηρίζεται καὶ ὑπολογίζει στὴν ἔλλειψιν αὐθυπαρξίας, στὴν ἔλλειψιν τῆς προετοιμασίας γιὰ τὴν ἐσωτερικὴ ἀνεξαρτησία μας. Ὅλοι μας ξέρομε πόσο ὑπολογίζει ἡ δημαγωγία, ἡ κάθε εἶδος προπαγάνδα καὶ κυρίως ἡ προπαγάνδα ἀνατρεπτικῶν ἰδεῶν, στὴν ἔλλειψιν ἐσωτερικῆς αὐθυπαρξίας τῶν ἀνθρώπων, πόσο λογαριάζει καὶ πόσο ἐκμεταλλεύεται τὴν ὑποβολή, τὸν εὐκόλο ἐπηρεασμὸ ποὺ ὑφίστανται οἱ πολλοὶ ἄνθρωποι. Σ' αὐτὴ τὴν ἀδυναμία τῶν ἀνθρώπων ὑπο-

λογίζει ὅποιος θέλει νὰ διοχετεύσῃ σ' αὐτοὺς τὶς ἰδέες του, τὶς ἀπόψεις του, τοὺς σκοποὺς του, τὶς ἰδιοτελείες του, τὶς ματαιοδοξίες του.

Πόσοι πάλι ἄνθρωποι ἐξαιτίας τῆς ἐλλείψεως ἐσωτερικῆς αὐθυπαρξίας δὲ ζοῦν τὴ δική τους ζωὴ, παρὰ ζοῦν τὴ ζωὴ τῶν ἄλλων ἢ ἐξαρτοῦν τὴ ζωὴ τους, τὴ στάση τους καὶ τὰ φερσίματά τους ἀπὸ τὸ συρμό, ἀπὸ τὸ τί κάνουν οἱ ἄλλοι. "Ἄλλωστε συνηθίζομε νὰ λέμε, νὰ φέρνουμε σὰ δικαιολογία μιᾶς ἐνέργειάς μας, ἢ ὅποια προδίδει σαφέστατα ἐλλειψὴ αὐθυπαρξίας: ἔτσι κάνουν καὶ οἱ ἄλλοι. "Ὅποιος στερεῖται ἐσωτερικῆς αὐθυπαρξίας, αὐτὸς δὲν ἔχει τὴ φιλοτιμία νὰ σκέπτεται μόνος του καὶ νὰ ἀποφασίζῃ ὁ ἴδιος, παρὰ ἀφήνει νὰ σκέπτονται οἱ ἄλλοι γι' αὐτόν. Ἡ ἐλλειψὴ ἐσωτερικῆς αὐτονομίας, αὐτεξουσιότητος καὶ αὐθυπαρξίας στὴ σκέψη, χωρὶς νὰ φαίνεται καὶ τόσο πολὺ, ἀγαπητοὶ φοιτηταί, εἶναι ἀπὸ τοὺς πῦθ σπουδαίους ἐχθροὺς τῆς ἁρμονικῆς κοινωνικῆς συμβίωσης, ἀπὸ τοὺς πῦθ φοβεροὺς ἐχθροὺς γιὰ τὴν εὐνομία καὶ γενικότερα γιὰ τὴν ὑπαρξὴ μιᾶς κοινωνίας, μιᾶς πολιτείας. "Ὅπου οἱ πολλοὶ μέσα σὲ μιὰ κοινωνία, σὲ μιὰ πολιτεία, στεροῦνται ἐσωτερικῆς αὐθυπαρξίας, γίνονται ἑτεροκίνητα γιὰ μεγάλη ζημία κάθε προκοπῆς τῆς πολιτείας. Ὁ ἄνθρωπος ποὺ στερεῖται ἐσωτερικῆς αὐθυπαρξίας παρασέρνεται εὐκολὰ πολλὰς φορὲς ἀπὸ τὸ τίποτε, ἀπὸ ἓνα μικροπραγματάκι, ἀπὸ κάποια γελοία ματαιοδοξία καὶ ὑποκύπτει στοὺς πειρασμούς.

"Ἐπειτα πάλι θὰ πρέπει νὰ γνωρίζετε, πὼς οἱ ἄνθρωποι ποὺ στεροῦνται ἐσωτερικῆς αὐθυπαρξίας γίνονται μάζα, ἀγέλη, δὲν ἔχουν ποτὲ τὴ δύναμη νὰ πᾶνε ἐναντίον τοῦ ρεύματος. Εἶναι ἄλλωστε εὐκολο νὰ ἀφήσης νὰ παρασέρνεσαι ἀπὸ τὸ ρεῦμα. "Ἐτσι σοῦ φαίνεται νὰ πορεύεσαι στὴ ζωὴ κάπως εὐκολώτερα· κι ὅμως δὲν εἶναι ἔτσι, γιατί στὸ βάθος καὶ στὴν οὐσία κατευθύνεσαι ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Εἶναι πολλὰς οἱ αἰτίες ποὺ μποροῦν, ἀγαπητοὶ φοιτηταί, νὰ σᾶς κάνουν ἑτεροκίνητα, ὅπως π.χ. ἡ ἐλλειψὴ χαρακτῆρος, ἡ ραστώνη γιὰ σκέψη, ὁ ἐγωισμὸς, ὁ φόβος μήπως γελάσουν, τάχατες, οἱ ἄλλοι μὲ σᾶς, δηλ. τὸ τί θὰ ποῦν οἱ ἄλλοι. "Ἐπειτα ἡ ἔντονη μανία νὰ ἀρέσουμε, ἢ ματαιοδοξία, ἢ ἀνθρωποφοβία, ἢ τάση γιὰ ἀρριβισμό, ἢ ἰδιοτέλεια καὶ ἄλλα τέτοια ἠθικὰ ἐλαττώματα, πολὺ ἐπικίνδυνα στὴν κοινωνικὴ συμβιωτικὴ ζωὴ μας.

Στοὺς ἀνθρώπους ποὺ στεροῦνται ἐσωτερικῆς αὐθυπαρξίας λείπουν ἀρκετά. Καὶ πρῶτα καὶ βασικὰ λείπουν οἱ σταθερὲς ἀρχές... Αὐτὲς βέβαια ὁ ἄνθρωπος ἀρχίζει νὰ τὶς ἀποκτᾷ σιγὰ σιγὰ ἀπὸ ἐνωρίς. Ἀπὸ μόνος του, χωρὶς τὴ βοήθεια τῶν ἄλλων, δὲν εἶναι εὐκολο νὰ τὶς κἀνῃ δικές του. Πρέπει νὰ ἀκολουθήσῃ ἐκείνους ποὺ πρὶν ἀπ' αὐτὸν σκέφθηκαν καὶ ἔζησαν αὐτὲς τὶς ἀξίες... Καὶ βρίσκονται αὐτὲς οἱ ἀρχές μέσα στὴ θρησκεία μας, μέσα στοὺς μεγάλους σοφοὺς τῶν αἰώνων καὶ στοὺς ποιητάς, μέσα στὴν παράδοσή μας, μέσα στὴ βαθιὰ πείρα τῶν γονέων μας, μέσα στὰ διάφορα σοβαρὰ βιβλία· κι ἀκόμη βρίσκεις καὶ ἀκροᾶσαι αὐτὲς τὶς βασικὲς ἠθικὰς ἀρχές, ποὺ δίνουν τὴν ἐσωτερικὴ αὐθυπαρξία στὸν ἄνθρωπο, μέσα στὴ φωνὴ τῆς συνειδησεῶς σου.

* * *

10. Γι' αυτό, και πάνω από όλα, θα πρέπει να ξέρετε, αγαπητοί μου νέοι, πώς τὸ ἦθος και ὁ χαρακτήρας, εἶναι ἐκεῖνο πού πρέπει νὰ κοσμή τὸν ἄνθρωπο. Ὁ νοησιαρχικὸς πολιτισμὸς γενικὰ εἶναι ἕνας σοβαρὸς κίνδυνος παντοῦ και πάντοτε, ἂν δὲν ὑποταχθῆ στὴν καλλιεργημένη συνείδηση και σὲ δυνατὸ ἠθικὸ φρόνημα. Ἡ ζωὴ μας, ὅταν τῆς λείπη τὸ ἦθος, νικιέται ἀπὸ τὸ κακὸ. Ὅποιος ἔχει χαρακτήρα, ἔχει μέσα του μιὰ δύναμη ἀντιστάσεως, μιὰ ἀνασταλτικὴ δύναμη ἀπέναντι στὶς ἀποσυνθετικὲς δυνάμεις και ἐπιδράσεις. Κι αὐτὸς ὁ νοῦς φαίνεται νὰ ξεπέφτη, ὅταν λείπη ὁ ἠθικὸς ἐξοπλισμὸς, γιατί αὐστηρὴ λογικὴ σκέψη εἶναι ἀδύναμη, χωρὶς δυνατὴ ἠθικὴ βούληση. Ἄς μὴ λησμονοῦμε πάλι, πὼς και οἱ πιὸ τεχνικὲς ἀκόμη γνώσεις πρέπει νὰ θεμελιώνωνται στὴν ἠθικὴ ἀγωγή, στὸ ἦθος και στὸν ἠθικὸ χαρακτήρα. Τὸ νὰ ἔχη κανένας ἦθος, χαρακτήρα, θὰ πῆ, πὼς κάτω ἀπὸ ὅμοιες και ἴδιες συνθῆκες και περιστάσεις δὲν ἐνεργεῖ τὴ μιὰ ἔτσι και τὴν ἄλλη ἀλλιῶς, δηλ. μὲ ἀντίθετο ἠθικὸ νόημα. Σὲ ὅποιον ἔχει χαρακτήρα ἀφήνεται κανένας μὲ ἐμπιστοσύνη, γιατί ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο μὲ ἦθος ξέρει τί ἔχει νὰ περιμένῃ. Σ' αὐτὸ ἀκριβῶς, ἀνάμεσα στὰ ἄλλα, ἔγκειται ἡ μεγάλη κοινωνικὴ σημασία τῆς ἀγωγῆς τοῦ ἦθους.

Ὁ ἄνθρωπος χωρὶς χαρακτήρα δὲν μπορεῖ νὰ ἑναρμονίσῃ τὸ χτῆς μὲ τὸ σήμερα, τὴ χθεσινὴ ὑπαρξή του μὲ τὴ σημερινὴ ὑπόστασή του, εἶναι πλάσμα ἐπικίνδυνο και πιὸ πέρα ἀκόμη, ἀνήθικο. Ὅποιος ἔχει ἦθος και χαρακτήρα ἔχει αὐτοτέλεια και αὐθυπαρξία, ἀντικρύζει τὰ προβλήματα πού παρουσιάζει ἡ ζωὴ ὅσο γίνεται ἀντικειμενικά, δηλ. τοποθετεῖ τὸν ἑαυτὸ του ἐπάνω ἢ πέρα ἀπὸ τὰ πράγματα και ἀφήνει, αγαπητοί μου φίλοι, τὶς προσωπικὲς ἀδυναμίες του νὰ σιγήσουν. Τὰ συμφέροντά του δὲν ὀρίζουν τὴν κρίση του. Ἀντίθετα ὁ χωρὶς ἦθος ἄνθρωπος προχωρεῖ πρὸς τὰ πράγματα ἐκ τῶν προτέρων ἔτσι ἢ ἀλλιῶς, ὅπως τοῦ ἔρχονται βολικά. Ἄν ὅμως εἶναι ἀλλιῶτικα, τότε τὰ καταδικάζει και τὰ κατακρίνει. Γι' αὐτὸν δὲν εἶναι αὐτὸ καθαυτὸ τὸ πρᾶγμα τὸ σημεῖο, πού ξεκινᾷ πρὸς τὴν κρίση του, παρὰ τὸ ἐγώ. Ὁ ὑποκειμενικὸς, ὁ χωρὶς χαρακτήρα ἄνθρωπος, ἀγαπᾷ μόνο τὸν ἑαυτὸ του, ἐνῶ ὁ ἀντικειμενικὸς τὰ πράγματα. Αὐτὸς δὲν παρασέρνεται ἀπὸ ὑποβολές, ἀπὸ ὑπερβολές και πάθη²³.

* * *

11. Κάτι, πού νομίζω, αγαπητοί φοιτηταί, σὰν ἀπαραίτητο νὰ σᾶς τονίσω, σὰν τελευταία παραῤῃγραφο τῶν ὀλίγων παραινέσεών μου εἶναι νὰ κτυπήσουμε, ὅσο μποροῦμε περισσότερο, τὸ θανάσιμο ἐλάττωμά μας: τὸν ἀσφυκτικὸ ἀτομικισμὸ μας²⁴, πού προβάλλει παντοῦ και πάντοτε κατὰ ξεδιάντροπα ὤμο τρόπο, τὸ ἀτομικὸ μας και μόνο συμφέρον. Τὴν ἀχαλίνωτη ὄρμη τοῦ κακοῦ ἀτομικισμοῦ μας, στὸν ὀποῖο παραδινόμαστε και μᾶς κάνει νὰ γινόμαστε τυφλὰ ὄργανα τῶν ἐγωιστικῶν μας συμφερόντων. Αὐτὸς μᾶς στρέφει ἀποκλειστικά πρὸς τὰ στενὰ συμφέροντα τοῦ ἀτόμου. Κάνει τὸ ἄτομο τέτοιο, πού νὰ μὴν

μπορῆ νὰ σκέπτεται, νὰ ἐνεργῆ καὶ νὰ θέτῃ ἐπάνω ἀπὸ τὰ ἀτομικὰ συμφέροντα τὰ συμφέροντα τῆς πολιτείας, τοῦ ἔθνους, κάτι πού τόσο εὐστοχα ἐτόνισε πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ὁ ἐξοχώτατος πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως κ. Γ. Παπαδόπουλος.

* * *

12. Ἀγαπητοὶ φοιτηταί, εἶναι μεγάλη ἀνάγκη νὰ διαπαιδαγωγηθοῦμε στὸ συνειδητὸ καὶ ὑπεύθυνο ἐμεῖς, ἀντὶ τοῦ ξεροῦ καὶ ξεμοναχιασμένου ἐγώ, πού δυστυχῶς τὸ ἔχομε θεοποιήσει. Κι ἀκόμη καὶ ἐνὸς ἄλλου ἔχομε ἀνάγκη: Νὰ ξαναρριζώσουμε τὸ σημερινὸ ἄνθρωπο μέσα στὸ χῶμα καὶ στὴν ψυχὴ τῆς πατρίδας μας, νὰ τὸν μάθουμε νὰ βάνῃ ὡς ἐνέχυρο τῆς ἀγάπης του πρὸς τὴν πατρίδα τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ του, τὴν ψυχὴ του καὶ τὴ ζωὴ του κι ὄχι τὴν ἄδεια καὶ φτωχὴ φρασεολογία ἢ τίς γλυκερὲς φράσεις ὑποπτης πατριωτικῆς συμπόνιας καὶ τὸ χειρότερο, τὴ δημαγωγία ἢ τὴν πατριδοκαπηλεία²⁵.

* * *

Μ' αὐτὸ τὸ νόημα, φίλοι φοιτηταί, ἀντικρῶζομε τὴν ἐργασία μας στὴ Σχολὴ μας, στὴν ὁποία πρωτοεισέρχεσθε καὶ ἔχομε τίς πιὸ ἀγαθὲς ἐλπίδες, ὅτι οἱ σκοποὶ μας θὰ εὐοδοθοῦν μὲ τὴ συμπαράσταση τῆς ἐθνικῆς Κυβερνήσεως, ἀπὸ τὴν ὁποία ἀναμένομε τὴν ἄμεση πλήρωση τῶν ἐξαιρετικῶν μεγάλων σὲ καθηγητικὸ προσωπικὸ κενῶν καὶ τὴν ἀπὸ κάθε πλευρὰ ὑποστήριξή της γιὰ τὴν κάλυψη τῶν μεγάλων καὶ πολὺπλευρων ἀναγκῶν της.

* * *

Καὶ τώρα εὐθὺς ἀμέσως, φίλοι μου, θὰ σᾶς προσκαλέσω νὰ δώσετε τὸν ὄρο τοῦ φοιτητοῦ καὶ διὰ τῆς χειραψίας μας, πού θὰ ἐπακολουθήσῃ, θὰ ἐπισφραγίσουμε τὴν τήρησιν τῶν ἀμοιβαίων ὑποσχέσεών μας.

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ ΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Τὰ ὄσα ἀναφέρω γενικότερα γιὰ τὶς Ἀνωτάτες Σχολὲς στηρίζονται στὸ σχετικὸ ἄρθρο τοῦ C. Tellenbach στὸ *Lexikon der Padagogik* τοῦ Herder, 1952, σ. 717 κ. ἔ. Τὸ λεξικὸ αὐτὸ εἶναι τετράτομο καὶ μεταφράζεται καὶ στὴν Ἑλληνικὴ. Ἦδη ἔχουν ἐκδοθῆ οἱ τρεῖς τόμοι τοῦ μὲ τὸν τίτλο *Μεγάλῃ Παιδαγωγικῇ Ἑγκυκλοπαίδεια*. Ἐκδότης: Ἑλληνικὰ Γράμματα, Ἀθῆναι, 1967.

2. Τὰ ὄσα ἀναφέρω εἰδικότερα γιὰ τὴν Ἀνωτάτη Βιομηχανικὴ Σχολὴ Θεσσαλονίκης εἶναι περιληπτικὰ ἀπὸ τὸ ὁμώνυμο ἄρθρο μου στὴ *Μεγάλῃ Παιδαγωγικῇ Ἑγκυκλοπαίδεια*, τόμ. Α. 1967 σ. 317 - 318. Πρβλ. καὶ Ἄντ. Δαμασκηνίδου: «Θεσσαλονίκη» 1912 - 1962, Ἀνωτάτη Σχολὴ Βιομηχανικῶν Σπουδῶν, σ. 285 - 288.

3. Ἡ παράγραφος 5 τοῦ ἄρθρου 4 τοῦ Ν. Δ. 4578 / 1966, ποῦ ἔκανε τὴ Σχολὴ Ν.Π. Δ.Δ. προβλέπει τὴν ἐκδοσὴ Β. Δ., ὅποτε δὲν θὰ προεδρεύῃ τῆς Συγκλήτου ὁ κοσμητῶρ, παρὰ θὰ ἐκλέγεται, κατὰ τὰ κρατοῦντα στὰ Ἀνώτατα Ἐκπαιδευτικὰ Ἰδρύματα, Πρύτανις καὶ Ἀντιπρύτανις καὶ πέντε συγκλητικοί.

4. Πρβλ. Ἐπετηρίδα τοῦ ἔτους 1966 - 1967, ὅπως καὶ παράγρ. 1 ἄρθρου 15, Ν. Δ. 1958 καὶ παράγρ. 1 ἄρθρου 24 Β. Δ. 153 / 1962. Ἡ Σχολὴ ἀπονέμει πτυχιοὺ καὶ διδακτορικὸ διπλώμα. Ἡ φοίτηση εἶναι τετραετής. Τὸ πτυχιοὺ τῆς Σχολῆς εἶναι ἰσοτίμο πρὸς τὰ πτυχία τῶν ἄλλων Σχολῶν Ἀνωτάτης Παιδείας, παράγρ. 3 τοῦ ἄρθρου 15 Ν.Δ. 3876 / 58. Εἰδικότερα ἐξομοιοῦνται πρὸς τὰ πτυχία τῆς Ἀνωτάτης Σχολῆς Οἰκονομικῶν καὶ Ἐμπορικῶν Ἐπιστημῶν καὶ τῆς Παντείου Ἀνωτάτης Σχολῆς Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν γιὰ ὅλες τὶς περιπτώσεις, κατὰ τὶς ὁποῖες ἀπαιτεῖται πτυχιοὺ αὐτῶν τῶν Σχολῶν (ἄρθ. 14 Ν.Δ. 4327 / 1963). Οἱ πτυχιούχοι τῆς Α.Β.Σ.Θ. ἐγγράφονται στὸ τρίτο ἔτος τῆς Σχολῆς Νομικῶν καὶ Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν Θεσσαλονίκης.

5. Περισσότερα γιὰ τὴ σύζευξη θεωρίας καὶ πράξεως βλέπε: Ἰω.Ν. Ξηροτύρη, «Θεωρία καὶ Πράξις στὴν Παιδαγωγικὴ», Θεσσαλονίκη, 1953, σ. 1 - 10. Ἡ σωστὴ πρόοδος στηρίζεται πάντα στὴ θεωρία καὶ στὴν πράξις. Καὶ οἱ δύο, θεωρία καὶ πράξις, ἀναπτύσσονται ἢ μιὰ κοντὰ στὴν ἄλλη καὶ ἢ μιὰ ἀπὸ τὴν ἄλλη. Ἡ θεωρία προσανατολίζει διαρκῶς τὴν πράξις καὶ σύγχρονα προσανατολίζεται κι ἀπ' αὐτήν, γι' αὐτὸ καὶ ὑφίστανται διαρκῆ μετάπλαση, μεταλλαγὴ καὶ τελειοποίησις κι ὅταν ἀκόμη αὐτὸ ποῦ λέμε πρόοδος δὲν προχωρῇ τόσο εὐκόλα καὶ τόσο εὐθέα. Μέσα στὴ σύνθεσις θεωρίας καὶ πράξεως βρῖσκεται ἡ βαθύτερη ἀλήθεια.

6. Ἡ Σχολὴ ἔχει ἰδρύσει Κέντρο οἰκονομικῶν ἐρευνῶν, Πρακτικὸ γραφεῖο Λογιστικῆς, Σπουδαστήρια, Βιβλιοθήκη, Ἀναγνωστήριο, Λέσχη κ.λ.π. Μὲ τὸν ὑπὸ ἐγκρισὴ ὀργανισμὸ προβλέπονται καὶ μεταπτυχιακῆς σπουδῆς εἰδικεύσεως, διαρκείας ἑνὸς ἔτους τῶν πτυχιούχων τῆς Σχολῆς ἢ τῆς Ἀνωτάτης Βιομηχανικῆς Πειραιῶς ἢ τῆς Ἀνωτάτης Σχολῆς Οἰκονομικῶν καὶ Ἐμπορικῶν Ἐπιστημῶν ἢ ἰσοτίμων ἀντιστοίχων Σχολῶν ἡμεδαπῆς ἢ ἀλλοδαπῆς.

7. Ἰω. Ν. Ξηροτύρη, «Μιάνα καὶ ἀγωγή», ἐκδοσὴ Β. 1963, σ. 75 καὶ Fr. Baumgarten, *Die Arbeit des Menschen*, 1945. Ἐνα μικρὸ τμήμα τοῦ μικροῦ αὐτοῦ βιβλίου εἶναι μεταφρασμένο στὰ ἑλληνικὰ ἀπὸ τοὺς Σ. Κ. — Ι. Π., Ἀθῆναι, 1952.

8. Γκαίτε στὸν Ἐκκερμαν, 8. 3. 1831.

9. Εἰδικότερα σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ στὴ μελέτη καὶ στὴν τεχνικὴ τῆς θὰ ἤθελα νὰ σᾶς ἀποτρέψω ἀπὸ ἕνα σοβαρὸ λάθος, ποῦ κάνουν οἱ πολλοί. Δηλ. ὀλόκληρο τὸ ἀκαδημαϊκὸ ἔτος πα-

ρακολουθούν άπλώς τις παραδόσεις, χωρίς παράλληλα και νά μελετοῦν τὸ βιβλίο τοῦ καθηγητοῦ, τίς παραδόσεις τοῦ ὁποῖου ἀκούουν, παρὰ προσπαθοῦν νά στρωθοῦν και νά διαβάσουν, ἂν τὰ καταφέρουν, κατὰ τίς λίγες ἡμέρες τῶν διακοπῶν πρὸ τῶν ἐξετάσεων τοῦ Ἰουνίου. Ἐκείναις τίς ἡμέρες, ὅσο και ἂν στρωθῆ κανένας, δὲν πρόκειται νά ἔχη ἐπιτυχή ἀποτελέσματα. Γι' αὐτὸ και δὲν παύω νά καυτηριάζω αὐτὸ τὸν τρόπο τῶν σπουδῶν και νά συνιστῶ, πῶς ἀπὸ τὴν πρώτη ἡμέρα ποῦ ἀρχίζουν οἱ παραδόσεις θὰ πρέπει ὁ φοιτητὴς νά διαβάζῃ κάθε φορὰ 5 - 10 σελίδες ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ καθηγητοῦ καλά και προσεκτικά και νά πηγαίνει στις παραδόσεις του ἔτσι ἐτοιμασμένος, τὸ λιγότερο μὲ προσλαμβάνουσες παραστάσεις, ὅποτε και τὸν καθηγητὴ του θὰ παρακολουθῇ και θὰ τὸν ἐνοῶ καλύτερα και ὁ ἴδιος κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἐτοιμασίας του γιὰ τίς ἐξετάσεις τοῦ Ἰουνίου θὰ ἐμπεδώσῃ μὲ τίς ἐπαναλήψεις του τὴν ὅλη σὲ χρόνο συντομώτερο, ὥστε νά μπορῇ νά ἐτοιμᾶζεται καλύτερα σὲ περισσότερα μαθήματα. Ἄλλωστε δὲν εἶναι καθόλου εὐκόλο, ὅταν ὅλο τὸ ἀκαδημαϊκὸ ἔτος ἀφήσουμε τὸν ἑαυτὸ μας χαλαρωμένο και χωρίς πειθαναγκασμὸ και πειθαρχία, νά συγκεντρωθοῦμε και νά πειθαρχήσουμε κατὰ τίς λίγες ἡμέρες τῶν πρὸ τῶν ἐξετάσεων διακοπῶν και νά διαβάσουμε γερὰ. Ἄλλά, κι ἂν μπορούσαμε νά πετυχαίναμε τὸν πειθαναγκασμὸ, πράγμα σπάνιο, ὁ χρόνος ποῦ θὰ εἴχαμε στὴ διαθεσὴ μας εἶναι βραχύς. Εἶναι θλιβερὸ νά βλέπῃς τοὺς φοιτητὰς, δηλ. ἕνα ἀρκετὰ μεγάλο ποσοστὸ, νά διημερεύῃ στὰ καφενεῖα ἢ νά γυρίζῃ ἄσκοπα. Σὰ χειροπιαστὸ ἀποτέλεσμα αὐτοῦ τοῦ τρόπου τῆς μελέτης ἔχομε τὴ φοβερὴ ἡμιμάθεια. Ἐπίσης συνιστῶ νά μὴ λείπῃ κατὰ τὴν ὥρα τῆς μελέτης ἕνα μεγάλο πρόχειρο τετράδιο, στὸ ὁποῖο θὰ σημειώνῃ ὁ φοιτητὴς τὰ πῶ ἀξιόλογα και βασικὰ νοήματα τοῦ κειμένου ποῦ διαβάσει και τὰ ὁποῖα θὰ πρέπει νά συμβουλευεταί κάθε φορὰ ποῦ θὰ κάνῃ ἐπαναλήψεις, ὄχι βέβαια μὲ τὸ νόημα τῆς ἀπλῆς ἀποστηθίσεως, ἀλλὰ νά σπρώχνῃ τὸ νοῦ του σὲ σκέψη, προσπαθώντας νά λύῃ τίς ἀπορίες του, ἀναζητώντας, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν προσεκτικὴ μελέτη τῶν κειμένων τῶν παραδόσεων και ἄλλα βιβλία, ποῦ ἀσχολοῦνται κατὰ συναφῆ τρόπο μὲ τὰ προβλήματα ποῦ ἀναπτύσσονται ἀπὸ τὸν καθηγητὴ. Σκοπὸς του θὰ εἶναι νά μαθαίνει κι ὄχι ἀπλῶς νά ἀποστηθίζῃ, γιὰ νά περάσῃ μόνον στις ἐξετάσεις, ποῦ συνήθως δὲν ἐλέγχουν τὸ πόσο εἶναι δουλεμένος ὁ νοῦς, ἀλλὰ τὸ πόσα ἀπλῶς θυμᾶται ὁ φοιτητὴς. Πρβλ. Ἰω. Ν. Ξηροτύρη, Προβλήματα σχετικά μὲ τίς ἐξετάσεις, Θεσσαλονίκη, 1959.

10. Nohl, H. der Wetteifer In Schule, «Erziehung», 1929, σ. 501 - 530. Καζαντζάκη Ν. «Ταξιδεύοντας στὴν Ἄγγλια», 1941 και Ἰω. Ν. Ξηροτύρη, «Ἡ Ἄγωγὴ στὴν Κύρου Παιδεία», Θεσσαλονίκη, 1949, σ. 25 και τοῦ ἴδιου «Μάνα και Ἄγωγὴ», ἐνθ. ἄνωτ. σ. 78.

11. Burckhardt. J., griechische Kulturgeschichte, Γ' τόμος, σ. 46 κ. ἐ. Kröner-Ausgabe.

12. Fr. V. Schiller, 1759 - 1805.

13. Fr. Hebbel, 1813 - 1863.

14. Grassl Er. «der Wille», 1939, σ. 9.

15. Paulsen Fr., «Paedagogik», 1911, σ. 59. Πρβλ. και Ἰω. Ν. Ξηροτύρη, «Μόρφωση, Γνώσεις και σχολεῖο», Θεσσαλονίκη, 1952 ὡς και Μάνα και Ἄγωγὴ, ἐνθ. ἄνωτ. σ. 79 - 80, ὅπου ἐκτενέστερα πραγματεύομαι τὸ θέμα «Βούληση και Ἄγωγὴ».

16. Πλάτων, Γοργίας, 507. Ε.

17. Fr. V. Schiller, 1759 - 1805.

18. Πλάτων, Γοργίας, 507 Ε. Πρβ. και Ἰω. Ν. Ξηροτύρη, «Μάνα και Ἄγωγὴ», ἐνθ. ἄνωτ. σ. 57 - 58.

19. Fr. W. Förster, «Erziehung und Selbsterziehung», 1917, σ. 267 κ. ἐ.

20. Ἰω. Ν. Ξηροτύρη, «Μάνα και Ἄγωγὴ», ἐνθ. ἄνωτ. σ. 62.

21. Γκαῖτε.

22. Στὴν ὑπαιθρο, στὰ χωριά, οἱ ἄνθρωποι καλημερίζονται και χαιρετιοῦνται μὲ ἐγκαρδιότητα. Χαιρετοῦν και καλημερίζουν ὄχι μόνον τοὺς γνωστούς, ἀλλὰ και τοὺς ἄγνωστους

ἀκόμη, τοὺς διαβάτες, ὅποιοι κι ἂν εἶναι αὐτοί. Γειά, χαρά σου, ξένε, τοῦ λένε. Τὸν ρωτοῦν γιὰ ποῦ πηγαίνει καὶ ἂν θέλῃ τίποτε, γιὰ νὰ τὸν βοηθήσουν. Ἐκεῖ ὁ τόνος τοῦ χαιρετισμοῦ εἶναι πιὸ ἐγκάρδιος, πιὸ ἀνθρώπινος, ἐσωτερικός. Μὲ τὸν ἀγνὸ αὐτὸν τοῦ Θεοῦ, ὅπως λένε, χαιρετισμό, ὁ χωρικός, καὶ κυρίως ὁ ὄρεινός, δείχνει, ἀπὸ πανάρχαια χρόνια, τὴ φιλικὴ διάθεσή του πρὸς τὸν ἀγνωστο καὶ ὑπογραμμίζει μὲ τρόπο πηγαῖο καὶ ἀθόρμητο τὴν ψυχικὴ συγγένεια, ποὺ πρέπει νὰ συνδέῃ κάθε ἄνθρωπο. Πρβ. Ἰω. Ν. Ξηροτύρη : *Θέματα κοινωνικῆς Ἀγωγῆς*», σ. 31 καὶ ἐ. καὶ Γ. Σ. Φυλακτοπούλου, «Πρόσεχε τοὺς τρόπους σου». Ἀθήνα, 1959, σ. 13.

23. Πρβ. Ἰω. Ν. Ξηροτύρη, «*Θέματα Κοινωνικῆς Ἀγωγῆς*», ἐνθ. ἀνωτ. σ. 27 κ. ἐ.

24. Τὸ θέμα τοῦ ὀλέθριου ἐλαττώματός μας, τοῦ κακοῦ ἀτομικισμοῦ μας, τὸ ἀναλύω ἐκτενέστερα στὸ βιβλίο μου : «*Ἐπίκαιρα Κοινωνικά Προβλήματα*», 1965, σ. 7 - 20.

25. Πρβ. Ἰω. Ν. Ξηροτύρη, «*Εκπαιδευτικὲς Μεταρρυθμίσεις*», Θεσσαλονίκη, 1952, σ. 26. Ἐκεῖ ἀναπτύσσεται ἐκτενέστερα τὸ θέμα.